

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โครงการวิจัยการเพิ่มศักยภาพเครือข่ายประมงพื้นบ้านจันทบุรีและตราดยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและภูมิปัญญาชาวบ้านผู้วิจัยเห็นว่าควรทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในแต่ละหัวข้อดังต่อไปนี้

2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับรัฐประศาสนศาสตร์

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับเครือข่ายองค์กรชุมชนและบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง

2.5 แนวความคิดเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพกับภูมิปัญญาชาวบ้าน

2.6 แนวความคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต

2.7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (2542) ได้มีพระราชดำรัสถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสรุปความได้ว่าการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงคือการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาทโดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุมีผลและการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตนเองตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบและคุณธรรมประกอบการวางแผนการตัดสินใจและการกระทำ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีหลักอยู่ 5 ส่วนดังนี้

1. กรอบแนวคิดเป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็นโดยมีพื้นฐานมาจากวิถีดั้งเดิมของสังคมไทยสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาและเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤตเพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลางและการพัฒนาตนเองเป็นขั้นตอน

3. คำนิยามความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อม ๆ กันดังนี้

3.1 ความพอประมาณหมายถึงความพอดีไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

3.2 ความมีเหตุผลหมายถึงการตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

3.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวหมายถึงการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4. เงื่อนไขการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้นต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานกล่าวคือ

4.1 เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วยความรู้ที่เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

4.2 เงื่อนไขคุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วยมีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ สุจริตและมีความอดทนและความเพียรใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

สรุปเศรษฐกิจพอเพียงคือการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาทโดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผลและการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ ความมีคุณธรรมเพื่อประกอบการวางแผนและการตัดสินใจในการกระทำการวิจัยครั้งนี้จึงได้นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการดำเนินการสร้างเครือข่ายประมงพื้นบ้าน จันทบุรีและตราด

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับรัฐประศาสนศาสตร์

2.2.1 ความหมายของคำว่ารัฐประศาสนศาสตร์ (Public Administration) มีนักวิชาการไทยที่ได้ศึกษาถึงคำว่า Public Administration ขอนำมาประมวลพอสังเขป ดังนี้

ปฐม มณีโรจน์ (2523) กล่าวว่ารากศัพท์ คำว่า public administration เอง ก็มีความหมายเป็น 2 นัย ความหมายหนึ่งหมายถึงกิจกรรมการบริหารงานสาธารณะซึ่งอาจครอบคลุมทั้งการบริหารราชการและรัฐวิสาหกิจอีกความหมายหนึ่งหมายถึงสาขาวิชาการบริหารหรือที่รู้จักกันทั่วไปว่ารัฐประศาสนศาสตร์

ติน ปรัชญพฤทธิ์ (2535) ได้ให้ความหมายของรัฐประศาสนศาสตร์ว่าหมายถึงสาขาวิชาและ/หรือกิจกรรมที่เกี่ยวกับการบริหารงานภาครัฐบาลในภาษาอังกฤษคำว่า Public Administration หมายถึงสาขาวิชาการบริหารงานภาครัฐบาลส่วน public administration (ตาเล็ก) หมายถึงกิจกรรม (หรือกระบวนการ) การบริหารงานภาครัฐบาลในภาษาไทยนั้นคำว่ารัฐประศาสนศาสตร์มักจะหมายถึงสาขาวิชาการบริหารงานของรัฐส่วนการบริหารรัฐมักจะหมายถึงกิจกรรมหรือกระบวนการการบริหารงานของภาครัฐ

อุทัย เลาหวิเชียร (2541) ได้ให้ความหมายของการบริหารรัฐกิจว่าหมายถึงกิจกรรม (activity) ซึ่งนิยมเขียนเป็นภาษาอังกฤษ public administration โปรดสังเกตตัวอักษร p

และอักษร a ซึ่งอยู่หน้าคำทั้งสองคำเขียนเป็นตัวเล็กส่วนคำว่า รัฐประศาสนศาสตร์ มีความหมายถึงวิชาที่เกี่ยวกับการบริหารรัฐกิจ จึงมีความหมายถึงลักษณะวิชา (discipline) นิยมเขียนว่า Public Administration (โปรดสังเกตตัวอักษร P และอักษร A ซึ่งอยู่หน้าคำทั้งสองคำเขียนเป็นตัวอักษรตัวใหญ่) อุทัยกล่าวต่อไปว่า ภาษาอังกฤษจะใช้คำว่าเหล่านี้โดยไม่มีการสับสน เวลาที่กล่าวถึง รัฐประศาสนศาสตร์ จะเขียนว่า Public Administration เวลาที่กล่าวถึง การบริหารรัฐกิจ จะเขียนว่า public administration

สร้อยตระกูล อรรถมานะ (2540) ได้ให้ความเห็นในการให้คำนิยามที่แตกต่างออกไปจากที่กล่าวข้างต้น กล่าวคือ สร้อยตระกูล ใช้คำว่า สาธารณบริหารศาสตร์ ซึ่งหมายถึงการบริหารงานสาธารณะในลักษณะที่เป็นสาขาวิชา โดยภาษาอังกฤษใช้คำว่า Public Administration และใช้คำว่า การบริหารสาธารณกิจ ซึ่งหมายถึง การบริหารงานสาธารณะในลักษณะที่เป็นกระบวนการหรือกิจกรรมของการบริหารงานที่เกี่ยวกับสาธารณะ แทนคำว่า การบริหารรัฐกิจ การบริหารราชการ หรือการบริหารราชการแผ่นดิน โดยภาษาอังกฤษใช้คำว่า public administration

สรุป รัฐประศาสนศาสตร์ ถือเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน กิจกรรมต่างๆ ที่รัฐควรปฏิบัติเพื่อส่วนรวม หรือเพื่อประชาชนให้อยู่ดี และมีความสุข

2.2.2 แนวความคิดของรัฐประศาสนศาสตร์ในความหมายใหม่ขอเสนอ
แนวความคิดของรัฐประศาสนศาสตร์ในความหมายใหม่ ดังนี้

พิทยา บวรวัฒนา (2543) ได้อธิบายวิธีสรุปความคิดเป็นขั้นตอนดังนี้

1. วิชารัฐประศาสนศาสตร์ในความหมายใหม่ถือหลักปรัชญาใหม่ที่เรียกว่า ปรากฏการณ์วิทยา (phenomenological) แทนที่จะยึดถือปรัชญาแบบปฏิฐานนิยมทางตรรกวิทยา (logical positivism) ซึ่งปรัชญานี้สนับสนุนให้วิชารัฐประศาสนศาสตร์มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ถือว่าหลักค่านิยมและข้อเท็จจริงแยกออกจากกันการศึกษาแบบเชิงประจักษ์เพื่อแสวงหากฎเกณฑ์ทางธรรมชาติจากข้อเท็จจริงเป็นไปได้ นักรัฐประศาสนศาสตร์สมัยใหม่เห็นว่างานวิจัยแบบประจักษ์วาทนั้นใช้ไม่ได้แคบไป น่าเบื่อและไม่มีความสำคัญเลยถือว่าเทคนิคการวิเคราะห์แบบวิทยาศาสตร์ เช่นสถิติเป็นของวิเศษซึ่งเป็นอันตรายอย่างยิ่งอาจทำให้ลืมนึกไปว่างานวิจัยของตนมีประโยชน์ต่อมนุษย์ที่ข้อเท็จจริงและค่านิยมแยกออกจากกันไม่ได้ เพราะที่สุดแล้วสมองของมนุษย์เป็นตัวตีความข้อมูลทฤษฎี และแนวความคิดต่างๆเกิดจากสมองของมนุษย์มิได้มีตัวตนอยู่นอกสมองคนความคิดของมนุษย์เกี่ยวกับโลกภายนอกมาจากสมองของมนุษย์เอง นักรัฐประศาสนศาสตร์จึงมีหน้าที่ประสานวิธีการมองโลกต่างๆ

2. วิชารัฐประศาสนศาสตร์ในความหมายใหม่ ต้องการให้วิชาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับโลกความเป็นจริง (relevant) แยกได้สามประการ ประการแรกวิชารัฐประศาสนศาสตร์ต้องทันต่อสถานการณ์ที่แปรผันอยู่ตลอดเวลาในปัจจุบันจะเห็นได้จากการถกเถียงแนวความคิดเรื่องการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมประการที่สอง วิชารัฐประศาสนศาสตร์ต้องตามทันต่อปัญหาต่างๆ ของคนสหรัฐอเมริกา จึงควรสนใจเปรียบเทียบการบริหารงานของรัฐภายในประเทศสหรัฐอเมริกาด้วยกันเองเช่นการเปรียบเทียบการบริหารของเมืองต่างๆ เป็นต้นประการที่สาม วิชารัฐประศาสนศาสตร์ต้อง

เป็นประโยชน์ต่อนักปฏิบัติและช่วยให้เข้าใจโลกความเป็นจริงดีขึ้น ความต้องการทำให้วิชารัฐประศาสนศาสตร์ทันต่อเหตุการณ์ของนักรัฐประศาสนศาสตร์ในความหมายใหม่หมายถึงความต้องการส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคม (social equity) แต่เดิมนั้นรัฐประศาสนศาสตร์มีเป้าหมายที่จะหาวิธีการทำให้องค์การให้บริการสาธารณะได้ดีขึ้นภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด (ประสิทธิภาพ) และหาวิธีที่จะรักษาระดับคุณภาพของบริการโดยหาทางใช้จ่ายเงินทุนให้น้อยที่สุด (ประหยัด) ต่อมาความคิดของรัฐประศาสนศาสตร์ในความหมายใหม่ได้เพิ่มเป้าหมายใหม่เข้าไปอีกคือพยายามหาทางให้เกิดความยุติธรรมในสังคมในเรื่องการบริหารสาธารณะขององค์การรัฐอันที่จริงคำว่าความยุติธรรมในความยุติธรรมในสังคมเน้นเรื่องความเสมอภาคของประชาชนในการรับบริการสาธารณะ ความรับผิดชอบสังคมมีความหมายกว้างมากกว่าไปแล้วของเจ้าหน้าที่รัฐในการตัดสินใจและปฏิบัติตามนโยบาย การสนองความต้องการของพลเมืองมากกว่าความต้องการขององค์การสาธารณะ การศึกษาและหลักสูตรทางรัฐประศาสนศาสตร์ที่มีลักษณะเป็นสหวิทยาเป็นวิชาที่พยายามแก้ไขปัญหาต่างๆและเป็นวิชาที่ผนวกทฤษฎีต่างๆเข้าไปด้วย

3. การที่นักรัฐประศาสนศาสตร์ในความหมายใหม่ยึดถือปรัชญาความยุติธรรมทางสังคมหมายความว่าพวกเขาให้ความสำคัญสู่เรื่องคือ เรื่องแรก ต้องการให้พลเมืองทุกคนได้รับการสาธารณะอย่างเท่าเทียมกันไม่ว่าจะเป็นคนจนหรือคนรวย คนผิวขาวหรือคนผิวดำระบบสังคมของอเมริกาประกอบด้วยคนหลายจำพวกการเมืองแบบประชาธิปไตย การที่อเมริกาส่งเสริมให้ชนกลุ่มมากได้เปรียบชนกลุ่มน้อยเช่นการอพยพคนเข้าประเทศ (migrants) ก่อปัญหาสังคมขึ้นได้วิชารัฐประศาสนศาสตร์จึงต้องพยายามแก้ไขปัญหาเหล่านี้และพยายามสนับสนุนให้ชนกลุ่มน้อยมีอำนาจทางการเมืองมากขึ้นและฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นด้วย เรื่องที่สอง ต้องการให้นักบริหารเลิกวางตัวเป็นกลางหันมาทำงานเพื่อหลักความเสมอภาคของสังคมดังนั้นการบริหารจึงแยกไม่ออกจากการเมือง นักบริหารเป็นทั้งผู้บริหารและกำหนดนโยบาย เรื่องที่สาม ต้องการให้เกิดความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงนโยบายและโครงสร้างการบริหารต่างที่เป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมความยุติธรรม การจัดการที่ดี ประสิทธิภาพและการประหยัด นอกจากนี้ยังต้องพยายามหารูปแบบองค์การและการบริหารจัดการบ้านเมืองต่างๆที่มีความยืดหยุ่นและอำนวยต่อการเปลี่ยนแปลง

สรุป รัฐประศาสนศาสตร์สมัยใหม่ ยึดถือปรัชญาความยุติธรรมทางสังคม ทำให้ทุกคนเกิดความเท่าเทียมกันในทุกด้านเมื่อคนเกิดความสุขยอมส่งผลให้ชุมชนขับเคลื่อนไปได้อย่างรวดเร็วและเสมอภาคด้วยเช่นกัน

2.2.3 แนวความคิดรัฐศาสตร์สมัยนิยมท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมที่ซับซ้อน

อัมพร อารังลักษณ์ บรรณาธิการ (2557) ได้อธิบายถึงแนวความคิดรัฐศาสตร์สมัยนิยมท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมที่ซับซ้อนว่าประกอบไปด้วย 3 แนวคิดได้แก่

1. แนวความคิดรัฐศาสตร์สมัยนิยม อัมพร ชำรงลักษณ์ บรรณาธิการ (2557)

ได้อธิบายว่าท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมที่ซับซ้อนในโลกยุคโลกาภิวัตน์คงปฏิเสธไม่ได้ว่าแนวคิดโครงสร้างนิยมจากฐานการวิเคราะห์ทางโครงสร้างและตัวกระทำการ (structure-agency) ไม่สามารถนำมาอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองและสังคมในปัจจุบันได้ดีนัก เนื่องจากการมองวิเคราะห์จากฐานเดิมของโครงสร้างนิยมและตัวกระทำการพยายามอธิบายถึงผลที่ได้รับและผลกระทบของปรากฏการณ์ทางการเมืองด้วยสองลักษณะคือมองปัจจัยทางการเมืองอธิบายถึงความหมายในบริบทที่เกี่ยวข้องกันทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของเหตุการณ์ที่ปรากฏขึ้นสะท้อนให้เห็นโครงสร้างการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางการเมือง การปฏิบัติและแบบแผนการปฏิบัติงานประจำหรือมองที่ตัวกระทำการ (agential) ในเชิงพฤติกรรมทางการเมืองด้วยเหตุผล (rational choice theory) หมายถึงความสามารถหรือสมรรถนะของผู้แสดงในทางการเมืองในการลงมือกระทำการ แสดงออกทางพฤติกรรมอย่างมีสติ กลั่นกรองซึ่งน้ำหนักเหตุผลกระทำการใด ๆ ทางเมืองเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง ซึ่งหมายความว่าผู้แสดงมีอิสระทางความคิดในการตัดสินใจ คัดสรรเปรียบเทียบผลประโยชน์ที่ได้รับจากข้อมูลที่คาดว่าจะที่อยู่ครบถ้วนสมบูรณ์ และหากผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำทางการเมืองนั้นเป็นเช่นไรจะต้องรับผิดชอบต่อผลลัพธ์และผลกระทบที่เกิดขึ้นนั้นๆ สำหรับสายโครงสร้างนิยมนี้ จะพบว่านักโครงสร้างนิยมได้เน้นการอธิบายทางโครงสร้างเชิงสถาบันของบริบททางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องโดยละเอียดหรือไม่ให้ความสนใจต่อบทบาททางพฤติกรรมของผู้แสดงทางการเมืองแต่อย่างใด อาจจะถูกกล่าวได้ว่าผู้แสดงนั้นอยู่ในระบบการเมืองที่มีข้อสมมติฐานว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพจะเลือกได้ แต่ปรากฏว่าหนทางที่จะให้เลือกนั้นได้ถูกกำหนดขึ้นโดยบริบททางการเมืองของสถาบันต่างๆที่เกี่ยวข้องในท้ายที่สุดผู้แสดงในระบบนี้ไม่มีทางเลือกใดๆเหลืออยู่ ยกเว้นแต่ทางที่มีและกำหนดให้เท่านั้นประเด็นที่ขัดแย้งกัน (Paradox) ระหว่างโครงสร้างและตัวกระทำการทางการเมืองนี้ทำให้แนวคิดโครงสร้างแนวคิดนิยมไม่ได้รับการยอมรับในการอธิบาย เพราะได้ละเลยและไม่เห็นความสำคัญทางสิทธิและอำนาจ อิทธิพล และความสามารถของผู้แสดงในการสร้างและกระตุ้นให้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ทางเมืองในกระบวนการทางการเมืองด้วยมองผู้แสดงเป็นเพียงตัวกลางหรือตัวผ่านในการก่อเกิดปรากฏการณ์ทางโครงสร้างเท่านั้น

ความสำคัญของโครงสร้าง นักรัฐศาสตร์แนวนี้ให้คำอธิบายเชิงพรรณนาความของความสัมพันธ์ ปะทะสังสรรค์ระหว่างกัน อย่างไรก็ตาม แนวทางนี้พบว่ามีปัญหาในการอธิบายไม่น้อยไปกว่าแนวแรกที่มีนัยการมองโกอยู่หนึ่งไม่เปลี่ยนแปลง คงที่ ผู้แสดงถูกกำหนดและตีกรอบด้วยโครงสร้าง แต่ปัญหาของแนวทางนี้คือการไร้ซึ่งขอบเขตจำกัด ไร้ซึ่งกำหนดกฎเกณฑ์กติกาที่กำหนดกับการสอดรับกันระหว่างสิ่งที่ศึกษาและสิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้นจากสิ่งนั้น

เป็นที่ปรากฏว่า ทั้งสองแนวทางในการอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองและสังคมข้างต้นมีข้อบกพร่องที่สามารถนำมาชดเชยกันได้ อย่างเช่น ความพยายามของ แอนโทนีกินด์เด็นส์ ในการผสมผสานทั้งสองแนวทางและเสนอทางเลือกที่สาม แต่ปัญหาของการอธิบาย ทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางการเมืองและสังคมมิใช่เป็นปัญหาที่จะเน้นเพียงจุดใดจุดหนึ่งหรือผสมผสานทางเลือก

เท่านั้น ปัญหาอยู่ที่รากหรือฐานทางความคิดซึ่งผู้เขียนเห็นว่ามีความสำคัญยิ่งยวดก่อนที่จะนำไปสู่ประเด็นคำถามอื่นว่าจะเข้าใจอย่างไร ด้วยวิธีการใด กล่าวอย่างตรงไปตรงมาปัญหาอยู่ที่ภาววิทยาและญาณวิทยาทางความคิด

ในทางรัฐศาสตร์การเมืองการปกครองและการระหว่างประเทศยกเว้นแต่เพียงสายการบริหารรัฐกิจหรือรัฐประศาสนศาสตร์ที่เมื่อกล่าวถึง หลังสมัยใหม่ (Postmodernism) แล้วจะเป็นที่เข้าใจว่าเป็นสกุลหรือตระกูลนักคิดที่แตกต่างและแยกต่างหากจากสกุลหรือตระกูลแนววิพากษ์ (เช่นแนวคิดของฮาเบอร์มาส สำนักแฟรงเฟิร์ต เป็นต้น) การกล่าวเหมาโดยรวมอย่างกว้างอาจก่อให้เกิดความสับสนในวาทกรรมและเกิดข้อถกเถียงอย่างไม่สิ้นสุด แต่หากพิจารณาจากเนื้อหาความคิดที่กล่าวมาตั้งแต่บทที่ 2 ถึงบทที่ 5 อาจจะสามารถจัดกระแสความคิดทางรัฐศาสตร์การเมืองการปกครองและระหว่างประเทศ ได้เป็นกระแสหลังโครงสร้างนิยม (Post structuralism) ในขณะที่ทางสายการบริหารรัฐกิจจะสามารถจำแนกออกได้เป็นสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่อย่างกว้างๆเท่านั้น ในที่นี้จึงขอประมวลสรุปความแตกต่างทางภาววิทยา ญาณวิทยาและวิธีวิทยาของสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่เนื่องจากกระบวนการวิธีการของหลังสมัยใหม่มีความใกล้เคียงกับกระแสแนววิพากษ์

2. แนวความคิดเกี่ยวกับรัฐประศาสนศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แนวหลังสมัยใหม่ นิยม อัมพร ชำรงลักษณ์ บรรณาธิการ (2557) ได้อธิบายว่าหากจะกล่าวถึงประเด็นที่ว่าแนวคิดหลังสมัยใหม่มีความต่อเนื่องกับแนวคิดของสมัยใหม่หรือไม่ อย่างแรกคงต้องทำความเข้าใจถึงความต่อเนื่อง เป็นเบื้องต้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน ความต่อเนื่องในความหมายหนึ่ง จะหมายถึงความเกี่ยวพันสานต่อทางความคิดตามกาลเวลา โดยมีเส้นเวลาเป็นตัวตั้งในแกนนอนและจับวางแนวคิดในสกุลหรือตระกูลต่างเรียงต่อให้เห็นความคิดที่สืบสานต่อเนื่องกันจากสมัยหนึ่งไปสู่อีกสมัยหนึ่ง หากตีความในลักษณะนี้ อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดต่างๆ ที่ได้กล่าวมาเสนอมานี้ในหนังสือเล่มนี้ไม่ได้สะท้อนให้เห็นความต่อเนื่องทางกาลเวลาของสกุลความคิดต่างๆ ได้ดีนักเพราะลักษณะเงื่อนไขขององค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในช่วงถัดจากสมัยใหม่นั้นจะเห็นได้ว่ามีสกุลหรือตระกูลความคิดที่แตกต่างหลากหลายที่ก่อนหน้านี้ (ในช่วงสมัยใหม่) ไม่ได้ได้รับความสนใจ หรือให้ความสำคัญมากเท่ากับความคิดกระแสหลักที่มีสาระเป็นแก่นสารชัดเจนแสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ทางความคิดที่ครอบงำด้วยตรรกะของโลกธรรมชาตินิยม (naturalism) ที่ใช้วิธีการคิดเชิงทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้ จนกระทั่งนักคิดหลายท่านได้เริ่มตั้งคำถามและเห็นแจ้งถึงปัญหาของแนวทางกระแสหลักจึงได้หันไปหาแนวทางการหาความรู้ในสกุลอื่นๆ ที่จริงก็ปรากฏมีอยู่ก่อนแล้วแต่ไม่ได้รับการยอมรับในช่วงสมัยใหม่

การเติมคำว่า หลัง (Post) เข้ามาข้างหน้ากระแสความคิดเพื่อแสดงให้เห็นถึงกระแสแนวคิดอื่นที่อาจตรงข้ามกับที่เคยคิดเคยเข้าใจมาก่อนหน้านั้นทั้งปวง อาจกล่าวได้ว่าเป็น การกบฏหรือทรยศทางความคิดต่อสมัยใหม่เนื่องจากไม่ว่าจะเป็นนักคิดเช่น แดร์ริดา บารุสและฉมาคส์ ลากอง นั้นล้วนแต่ได้รับการยอมรับและเข้าใจว่าอยู่ในกลุ่มของโครงสร้างนิยมทั้งสิ้น แต่ได้มาแสดงความคิดเห็น เปิดเผยเจตนารมณ์แตกต่างอันแรงกล้าในงานบรรยายทางวิชาการที่มหาวิทยาลัยของ

จอห์น ฮอบกินส์ ในปี ค.ศ.1966 โดยกล่าวปฏิเสธและโจมตีให้เห็นถึงความล้มเหลว และข้อจำกัดของ ทฤษฎีและแนวคิดโครงสร้างนิยมอย่างสิ้นเชิง

ในสาขาการบริหารรัฐกิจหรือรัฐประศาสนศาสตร์นั้นแม้เส้นแบ่งการบริหารรัฐกิจสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่จะไม่มี ความชัดเจนนัก เพราะแนวคิดหลักการบริหารสมัยดั้งเดิมไม่ว่าจะเป็นแนวคิดการบริหารงานภาครัฐของวูดโรว์ วิลสัน (1887) ในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย หลักการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ของเทเลอร์ (1912) หรือแม้กระทั่งแนวคิดการจัดโครงสร้างองค์การของแม็ก เวเบอร์ (1922) เองก็ตาม ยังไม่ได้หายไปจากการบริหารงานภาครัฐในปัจจุบัน แต่อาจจะมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างคุณค่าการบริหารเดิมที่ได้เคยกล่าวและยึดถือปฏิบัติมากกว่า 200 ปี ได้แก่ ความมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพและประหยัด รวมไปถึงที่ได้มีการหยิบยกมากล่าวย้ำมากขึ้นได้แก่ ความเป็นประชาธิปไตยความสามารถตรวจสอบ/รับผิดชอบได้ (accountability) ความโปร่งใส (transparency) ผลประโยชน์ทับซ้อน (conflict of interest) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการแยกผลประโยชน์ส่วนตนออกจากประโยชน์ส่วนรวม เหล่านี้มีใช้คุณค่านิยมทางการบริหารที่ประดิษฐ์สร้างขึ้นใหม่ในยุคหลังสมัยใหม่แต่อย่างไรก็ตามและยังมีความสำคัญยิ่งยวดในการประเมินผลการปฏิบัติงานมีการออกแบบป็นแต่หลักการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ของเทเลอร์อย่างล้าลึกออกมาในรูปแบบของมาตรฐานการทำงานการกำหนดดัชนีชี้วัดผลการปฏิบัติโดยส่วนราชการบริหารงานบุคคลกลางของรัฐ แนวคิดการล้ำยุคข้ามกาลเวลาของแมรี ปากเกอร์ فولเลต (1926) ในเรื่องของอำนาจหน้าที่จิตวิทยาของการให้คำสั่ง การสั่งการ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ให้และผู้รับคำสั่ง ซึ่งเสนอไว้ในช่วงแรกๆ ไม่ได้ได้รับความสนใจอาจจะเนื่องมาจากเป็นสตรีหากมองจากมุมมองของสตรีนิยมและเป็นสิ่งที่แปลกประหลาดสำหรับในสมัยนั้นเพราะผู้บริหารโดยตำแหน่งมีสิทธิเต็มตามที่กฎหมายตามตำแหน่งระบุให้ในการสั่งการและต้องรับผิดชอบตรง โฉนเลยจะต้องยอมอ่อนน้อมมารับฟังจากลูกน้องที่อยู่ในฐานะตำแหน่งต่ำกว่า หากเกิดความผิดพลาดประการใด หัวหน้าต้องรับผิดชอบอยู่ดี แต่ความคิดเหล่านี้ก็กลับมาได้รับความนิยมในยุคหลังสมัยใหม่ ดังนั้น การใช้เส้นแบ่งเวลาทางความคิดระหว่างสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่ อาจจะไม่เป็นการเหมาะสมนัก การตอบโต้แลกเปลี่ยนทางความคิดนับเป็นวาทกรรมที่ทรงคุณค่า อย่างไรก็ตาม นักวิชาการด้านการบริหารรัฐกิจเห็นพ้องกันว่า ปฏิญญานิยมด้วยวิธีการศึกษาอย่างเป็นทางการอาศัยความเชี่ยวชาญทางวิทยาศาสตร์ล้มเหลวในการวิเคราะห์อธิบายปัญหาเชิงนโยบายและการจัดการองค์การที่มีความซับซ้อนมากขึ้น และโครงสร้างตามสายการบังคับบัญชาเดิมไม่เอื้ออำนวยต่อการระดมทรัพยากรในการบริหารนโยบายไปสู่การปฏิบัติได้

3. คุณค่าของแนวคิดหลังสมัยใหม่นิยมต่อการเรียนการสอนและการศึกษารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ อัมพร อารงลักษณ์ บรรณาธิการ (2557) ได้อธิบายว่าเป็นที่เห็นได้ชัดว่ากระแสแนวคิดหลังสมัยใหม่ที่ถาโถมเข้ามาเป็นการทำลายแนวคิดกระแสหลักที่นักรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ยึดถือเป็นระเบียบปฏิบัติ จารีตทางวิชาการมาแต่ช้านาน ความท้าทายที่รื้อถอนรากทางความคิด การตั้งคำถามต่อสิ่งที่ต้องการศึกษาและมุมมองในการศึกษาวิเคราะห์ในแวดวงวิชาการทำให้เกิดความรู้สึกกระอักกระอ่วนในหมู่นักวิชาการว่าจะเดินไปทางนี้ดีหรือจะยืนหยัดอยู่กับแนวคิดซึ่งทำ

ให้เกิดความมั่นใจมากกว่าในการเรียนการสอนที่มีจุดยืนและแนวปฏิบัติเป็นระบบ ตอบคำถามได้อย่างเป็นเหตุผลมากกว่า มิได้หมายความว่าต้องทิ้งแนวคิดกระแสดั้งเดิมที่ฝังรากลึกและเป็นรากฐานการศึกษารัฐศาสตร์และการศึกษารัฐประศาสนศาสตร์ซึ่งอันที่จริงแล้วการจะเข้าใจแนวคิดหลังสมัยใหม่ได้ผู้ศึกษาจะต้องมีความรู้ความเข้าใจกระแสหลักที่มีมาก่อนหน้านี้จึงจะสามารถต่อยอดทางความคิดและแตกความคิดไปทางอื่นได้

หากมองให้ลึกซึ้งแล้ว กระแสหลังสมัยใหม่ได้เปิดประตูให้กับนักรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์อีกหลายบานไปสู่พรมแดนองค์ความรู้ที่น่าสนใจต่อการศึกษาคำถามกับตัวเอง สะท้อนกลับตอบโต้ให้เห็นความแตกต่าง (reflexive) ตีความให้ความหมายแต่การจะเดินไปในแนวทางนี้ได้การเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาในส่วนของระเบียบวิธีวิจัยที่ไม่สอนเฉพาะระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ เก็บข้อมูลแบบสอบถาม ประมวลข้อมูลสถิติขั้นสูงแต่ไม่สามารถอธิบายเชื่อมโยงเหตุผลทางบริบททางสังคม วัฒนธรรม สถานที่ กาลเวลา ภาษาและอื่น ๆ ที่เป็นภาวะแวดล้อมของปรากฏการณ์ที่ศึกษาได้การเรียนการสอนวิชาวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ปัจจุบันต้องเพิ่มความรู้และทักษะในการสะท้อนกลับ ไม่ว่าจะเน้นไปในแนววิธีการตีความ (Hermeneutics/interpretation approach) อธิบายให้ความหมายของการกระทำของผู้แสดงแต่ละหน่วยในแต่ละบริบทที่แตกต่างกัน วิธีการวิพากษ์ (critical theory/approach) เป็นการผสมผสานการตีความและการประเมินเข้าด้วยกันจากต้นคิดของฮาเบอร์มาสในเรื่องการกระทำของการสื่อสารหรือหลังสมัยใหม่นิยมของการรื้อสร้าง เป็นต้น

แต่ลักษณะการเรียนการสอนที่ปรากฏในสถาบันการศึกษาและมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในประเทศปัจจุบันยังไม่เอื้ออำนวยต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ทักษะวิธีการค้นหาความรู้การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยกลวิธีที่แปลกไปจากจารีตเดิมของการใช้แบบสอบถาม ประมวลข้อมูลทางตัวเลขทางสถิติ แทนที่ด้วยการสืบค้นข้อมูลด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วม เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่ศึกษาอาศัยประสบการณ์ส่วนตัวในการตีความให้ความหมายไม่ว่าจะด้วยวิธีการใดของปรากฏการณ์วิทยาหรืออรรถภาวะวิทยา (แนว Inductive/interpretive/critical) ก็ตาม ผู้ศึกษาต้องมีทักษะในการค้นคว้าวิจัยซึ่งทักษะใหม่เหล่านี้อาศัยการริเริ่มจากผู้สอนไปสู่ผู้เรียนให้มีความตระหนักและซึมซับทางภาววิทยาญาณวิทยาก่อนเข้าไปค้นหาสร้างสมประสบการณ์ทักษะในการเก็บข้อมูลซึ่งนักวิชาการบางท่านเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้ไม่สามารถสอนกันได้ทำให้วิธีการศึกษาวิจัยในแนวหลังสมัยใหม่เป็นไปได้ยากยิ่งหากผู้ศึกษาไม่ริเริ่มและเข้าถึงหลักปรัชญาแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้นเพราะวิธีการศึกษานี้ไม่ได้เน้นการสอนสร้างและทดสอบเครื่องมือในการเก็บข้อมูลที่ถูกต้องตามหลักวิทยาศาสตร์ เครื่องมือหรือกลไกที่จะช่วยในการเก็บและประมวลข้อมูลได้เปลี่ยนและโอนมาเป็นตัวผู้ศึกษาวิจัยเอง ดังนั้นผลการวิจัยที่ออกมาจะมีคุณค่าและสะท้อนให้เห็นและใกล้เคียงกับปรากฏการณ์จริงมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับผู้ศึกษาวิจัยหรือตัวเครื่องมือ (ในภาษาวิจัยเชิงประจักษ์) ว่ามีประสิทธิภาพในการเก็บ ประมวลผลและถ่ายทอดสิ่งที่ศึกษาและบริบทออกมาได้มากน้อยอยู่ในรูปภาษาการสื่อสารที่ผู้อ่านเข้าใจได้ง่ายและเข้าใจได้ตรงกับที่ต้องการสื่อสารหรือไม่ความยากของการศึกษาวิจัยในแนวหลังสมัยใหม่จึงเป็นสิ่งที่ท้าทายนักวิจัยและนักวิชาการเป็น

อย่างยิ่ง สิ่งที่ทำหายนั่นคือการที่จะยืนยันหรือโน้มน้าวผลการศึกษาให้ผู้อื่นยอมรับได้เฉกเช่น ผลการวิจัยเชิงประจักษ์ที่สามารถนำผลการศึกษาไปอธิบายปรากฏการณ์อื่นได้อย่างเป็นสากล

ประเด็นสุดท้ายที่ต้องให้ความตระหนักสำหรับคนรุ่นใหม่ที่เล็งเห็นแนวการศึกษา วิพากษ์วิธี การรื้อสร้าง และการสะท้อนกลับเป็นสิ่งที่น่าตื่นตาตื่นใจ ไร้ใจผู้ศึกษาและผู้อ่านคือความ รับผิดชอบต่อสิ่งที่นำเสนอ เปิดกว้างรับฟังการวิพากษ์ ข้อโต้แย้งจากผู้อื่นโดยปราศจากอคติ ซึ่งเป็น ทักษะที่ต้องฝึกฝนไม่แต่เพียงการสร้างเครื่องมือเพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามเท่านั้น การเป็นนักวิจัยที่ดี อาจจะต้องฝึกปรือ บ่มเพาะ สามารถควบคุมทางอารมณ์ในเวลาที่ต้องปะทะกับความเห็นที่แตกต่าง ในขณะที่ต้องพยายามทำความเข้าใจเหตุการณ์ที่ศึกษาต้องอาศัยประสบการณ์ความเชี่ยวชาญส่วนตน ในประเด็นที่ผู้เขียนมองว่านักการศึกษาจำเป็นต้องมีฐานความรู้มากกว่าเฉพาะความรู้ทาง รัฐศาสตร์และการบริหารรัฐกิจหรือรัฐประศาสนศาสตร์เท่านั้น องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นทาง สังคมวิทยา มานุษยวิทยา จิตวิทยา เศรษฐศาสตร์ และแม้แต่ทางวรรณกรรม เป็นต้น เหล่านี้ชี้ให้เห็น และตอกย้ำ ถึงความจำเป็นของปัญหาที่ต้องการเข้าใจและอธิบายนี้ว่ามีความซับซ้อนเกินกว่าจะปรับใช้ องค์ความรู้ด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้นความเป็นสหวิทยาการของวิทยาการทางสังคมศาสตร์ มีความซับซ้อน ผูกโยง กลุ่มลึกลับมากขึ้นเปลี่ยนแปลงทุกขณะและนับวันยิ่งต้องการบูรณาการองค์ความรู้เหล่านี้เพื่อมา อธิบาย ทำนายและหาทางแก้ไขอย่างเร่งด่วน นั้นหมายความว่านักการศึกษารัฐศาสตร์และรัฐประศาสน ศาสตร์จักต้องค้นคว้า ใฝ่หาและพัฒนาตนเองให้รอบรู้หลากหลายสาขาวิชาเพื่อให้สามารถนำเสนอ ทางออกของปัญหาที่ก้าวข้ามการแบ่งสายของศาสตร์ต่างๆอย่างต่อเนื่อง

สรุปแนวความคิดรัฐศาสตร์สมัยนิยมท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทาง การเมืองและสังคมที่ซับซ้อนคือนักรัฐศาสตร์และนักรัฐประศาสนศาสตร์จำเป็นต้องค้นคว้าและใฝ่หา ความรู้ที่หลากหลายสาขาวิชามาใช้พัฒนาตนเองให้มีความรอบรู้สามารถเชื่อมโยงที่มาของปัญหาที่ เกิดขึ้นเพื่อให้ตนเองสามารถเข้าใจปัญหาการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมที่ซับซ้อนและสามารถ นำเสนอทางออกของปัญหาได้ในที่นี้จึงเป็นการค้นหาแนวทางเพิ่มศักยภาพเครือข่ายประมงพื้นบ้าน จันทบุรีและตราดด้วยหลักเศรษฐกิจพอเพียงและภูมิปัญญาชาวบ้าน

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับเครือข่ายองค์กรชุมชนและบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วย การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.3.1 เสรี พงศ์พิศ (2548) ได้อธิบายความหมายของเครือข่ายไว้ดังนี้เครือข่าย เป็นแนวคิดแนวปฏิบัติที่มีมานานซึ่งมีผู้คนอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยกันทั้งในชุมชนและกับชุมชนอื่น ๆ มีความสัมพันธ์แบบเครือข่ายที่แสดงออกทางกิจกรรมที่ทำกันสม่ำเสมอหรือเป็นครั้งคราวทั้งนี้เพื่อความ อยู่รอดของชุมชนเพราะแม้มีอำนาจรัฐอยู่แต่ก็ไม่ได้ครอบคลุมไปถึงวิถีปฏิบัติของชุมชน เมื่ออำนาจรัฐแผ่ ลงไปจนกระทบถึงวิถีชุมชนก็มีการจัดเครือข่ายส่วนหนึ่งเพื่อจัดการชีวิตของชุมชนเอง อีกส่วนหนึ่งเพื่อ หาทางออกถ้าหากถูกบีบคั้นจนเกินไป ดังกรณีผีบุญหรือขบถต่าง ๆ ซึ่งมีการประสานเครือข่ายระหว่าง ชุมชนหลาย ๆ แห่งคล้ายกับสมัชชาทั้งหลายในปัจจุบันหรือในกรณีของตะวันตกคือการจัดการชุมชน ชาวคริสต์ภายใต้โครงสร้างทางศาสนาคริสต์ที่เป็นเครือข่ายอีกแบบหนึ่งซึ่งแม้ไม่ได้ปฏิเสธอำนาจรัฐแต่ ด้านหนึ่งก็ถือว่าตนเองเป็นอิสระเพราะขึ้นต่ออำนาจของพระเจ้าโดยผ่านทางผู้แทนของพระเจ้าคือ

พระสันตะปาปาและผู้นำศาสนาทั้งหลาย เครือข่ายยุคใหม่มาพร้อมกันแนวคิดทางการเมืองในรัสเซีย และบางประเทศในยุโรปในนามของอนาธิปไตย (Anarchism) โดยเครือข่ายเป็นเครื่องมือหนึ่งในเชื่อมประสานชุมชน กลุ่ม องค์กรต่าง ๆ เข้าด้วยกันให้เป็นขบวนการโดยไม่จำเป็นต้องเป็นสถาบันที่มีอำนาจ ในตัวเองและแข่งตัวด้วยกฎระเบียบต่าง ๆ ดังที่ปรากฏชัดเจนในระบบของอำนาจรัฐ ในแวดวงวิชาการ เครือข่ายมาพร้อมกับวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์แขนงต่าง ๆ แต่ปรากฏให้เห็นว่ามีพลังจริง ๆ ในท้ายศตวรรษที่ 20 นี้เอง เมื่อมีการปรับกระบวนการทัศน์ ปรับวัฒนธรรมองค์กรในภาคธุรกิจจนเกิดการ ปฏิวัติการจัดการธุรกิจขึ้นเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนทำงานทั้งในองค์กรเองและระหว่างองค์กร ต่าง ๆ ในด้านการพัฒนาเอกชนก็ค่อย ๆ เกิดขบวนการดังกล่าวมาตั้งแต่ 2525 เมื่อการเปลี่ยนกระบวนการ ทัศน์พัฒนาเปลี่ยนจากการทำโครงการการจัดองค์กรชุมชนไปสู่การเชื่อมประสานให้เกิดกระบวนการ เรียนรู้การเปลี่ยนแปลงที่มาจากข้างในชุมชนเพราะมีการพัฒนาศักยภาพของชุมชนเองโดยการใช้ ทรัพยากรหรือทุนชุมชนที่เหลืออยู่

ประเภทของเครือข่ายมีหลายประเภทขึ้นอยู่กับสมาชิก พื้นที่ กิจกรรมหลัก วัตถุประสงค์ และโครงสร้างการดำเนินงานในลักษณะองค์กรของเครือข่ายเองมีเครือข่ายแนวราบโดยการประสาน บุคคลที่อยู่ในระดับเดียวกัน อาชีพเดียวกันให้มาเชื่อมประสานเป็นเครือข่ายกัน เช่น เครือข่ายเกษตรกร เครือข่ายนักพัฒนา เครือข่ายนักวิจัย เป็นต้น อาจเป็นปัจเจกบุคคลหรืออาจเป็นสถาบันก็ได้ เช่น เครือข่ายสถาบันวิจัย เครือข่ายศูนย์ข้อมูล เป็นต้น บางเครือข่ายอาจเปิดสำหรับบุคคลทั่วไป สถาบัน ทั่วไป ใครก็ได้ที่สนใจในเรื่องหรือประเด็นเดียวกันนั้น มีเครือข่ายที่มีลักษณะแนวตั้ง เช่น การนำผู้คน จากหลากหลายอาชีพที่แตกต่างกันมาเป็นเครือข่ายกัน เช่น เกษตรกร นักพัฒนา นักวิชาการ นักธุรกิจ นักการเมือง องค์กรทุน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจและความร่วมมือกันโดยเน้นที่การให้ข้อมูล ข่าวสารมากกว่าการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เครือข่ายนี้มีมากขึ้นวันนี้นี้เพราะการสื่อสารทางอินเทอร์เน็ต ช่วยให้คนไม่รู้ว่าอาชีพอะไร ฐานะไหน ระดับใดสามารถเป็นสมาชิกอย่างเท่าเทียมกันเครือข่ายส่วนใหญ่ เกิดขึ้นเพื่อทำให้การสื่อสารการแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์ดีขึ้น ง่ายขึ้นและมีการร่วมมือกันใน เรื่องต่าง ๆ ได้สะดวกและดียิ่งขึ้นและอีกบางส่วนทำให้เป็นพลังต่อรองกับอำนาจต่าง ๆ ได้ดีขึ้นไม่อาจจะ เป็นองค์กรของรัฐหรือเอกชนองค์กรทุนหรือองค์กรวิชาการทำให้ได้รับความสนใจและความช่วยเหลือ ง่ายขึ้น เครือข่ายจำนวนหนึ่งเกิดขึ้นเพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือในด้านการวิจัย การศึกษา การฝึกอบรม การจัดการทรัพยากร การจัดการตลาด บางเครือข่ายแลกเปลี่ยนทรัพยากรกัน เช่น พันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ ผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่น บางเครือข่ายเน้นการรวมกันเพื่อกดดันทางการเมืองรณรงค์เพื่อให้ สังคมเกิดสำนึกในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น ป่าชุมชน การสร้างเขื่อน เป็นต้น บางเครือข่ายมีวัตถุประสงค์ หลากหลาย เช่น นอกจากแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารแล้ว ยังมีความร่วมมือในทางปฏิบัติอีกหลายเรื่อง เช่น การวิจัยร่วมกัน ฝึกอบรมร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมบางอย่างเพื่อส่วนรวมร่วมกัน ปัจจุบันนี้มี เครือข่ายที่พัฒนารูปแบบมากมายที่มาพร้อมกับการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีคือ เครือข่าย อิเล็กทรอนิกส์ คือการกระจายข้อมูลข่าวสารผ่านทางอีเมลเพื่อให้สมาชิกได้ถกเถียงอภิปรายแสดง ความคิดเห็นและเป็นการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (workshop) อีกแบบหนึ่งระบบกลไกอิเล็กทรอนิกส์ทำให้ อีเมลจากสมาชิกคนหนึ่งถูกส่งไปถึงสมาชิกทุกคนได้ ซึ่งสมาชิกอาจจะตอบให้ทุกคนได้รับรู้หรือตอบให้ คนที่ส่งโดยตรงคนเดียวเพื่อการเสวนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน เครือข่ายอิเล็กทรอนิกส์วันนี้ แพร่หลายมากใครสนใจประเด็นไหนก็เข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายนั้นมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลมีการอภิปราย ถกเถียงกว้างขวางทั่วโลกและไร้พรมแดน การอภิปรายถกเถียงทางเวทียินเทอร์เน็ตอาจจะมีผู้ดำเนิน รายการเหมือนในห้องสัมมนา หรืออาจจะเปิดกว้างแบบไม่ต้องมีคนดำเนินรายการก็ได้บางเรื่องปล่อย

ให้มีการถกกันเป็นอาทิเป็นเดือนเพื่อให้เกิดการวิเคราะห์ประเด็นแนวหลัก สมาชิกเครือข่ายอิเล็กทรอนิกส์อาจจัดให้มีการสัมมนาแบบนั่งในห้องประชุมเห็นหน้ากันก็ได้ เพื่อจะได้มีปฏิสัมพันธ์กันหรืออาจจะไม่มีก็ได้ สมาชิกแบบนี้อาจจะไม่เคยเห็นหน้ากันเลยก็ได้เพราะบางเครือข่ายมีสมาชิกอยู่ทั่วโลก

ลักษณะร่วมของเครือข่ายไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายแบบใด ลักษณะเฉพาะหรือลักษณะร่วมของทุกเครือข่ายคือ เป็นกลุ่มองค์กรและ/หรือบุคคลที่มาร่วมกันเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์และความสนใจที่ตั้งขึ้นร่วมกัน เป็นเวทีเพื่อกิจกรรมทางสังคมโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ดำรงอยู่ได้ยาวนานไม่ใช่เฉพาะกิจด้วยการสื่อสารแบบใดแบบหนึ่งต่อเนื่อง มีความรู้สึกผูกพันกับโครงสร้างที่พัฒนาขึ้นมาร่วมกันและร่วมกันรับผิดชอบ มีฐานอยู่ที่ความเป็นเจ้าของร่วมกันและความมุ่งมั่นที่จะทำตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ร่วมกัน รวมทั้งเครื่องมือหรือวิธีการในการดำเนินการที่คิดไว้ร่วมกัน

ประโยชน์ของเครือข่ายคือเป็นเครื่องมือหรือวิธีการทำงานร่วมกันที่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในกรณีที่ต้องเผชิญปัญหาต่าง ๆ ปัญหาที่ใหญ่โตและซับซ้อนเกินกว่าใครจะเผชิญได้โดยลำพังคนเดียว เช่น เอดส์ ยาเสพติด การค้าเด็กและสตรีเพื่อการบริหารทางเพศ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การพิทักษ์สิทธิชุมชน เป็นต้น การสร้างเครือข่ายหรือทำงานเป็นเครือข่ายเป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดผลกระทบที่มากกว่าในระดับภูมิภาค ระดับชาติ และระดับนานาชาติเพราะการทำงานแบบเครือข่ายเป็นการทำงานแบบประสานพลัง (synergy) ประโยชน์ของการทำงานเป็นเครือข่ายอธิบายได้อีกนัยหนึ่งคือ ก่อนให้เกิดผลบางอย่างที่ใครคนเดียวทำให้เกิดไม่ได้ ทำการรณรงค์ได้กว้างกว่าและมีประสิทธิภาพมากกว่า ส่งอิทธิพลต่อคนอื่นในเครือข่ายและนอกเครือข่าย ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องหรือประเด็นหนึ่งหรือการต่อสู้หนึ่งชัดเจนมากยิ่งขึ้นเพราะมีแง่มุมหลายแง่มองจากหลายคนหลายองค์กร ร่วมมือกันทำ แบ่งงานกันทำ ลดงานที่ซ้ำซ้อนลงและลดการสิ้นเปลืองทรัพยากร ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์ แรงบันดาลใจและทักษะต่าง ๆ ทำให้เกิดความสามัคคี ให้กำลังใจกันและช่วยกันในรูปแบบต่าง ๆ ในบางกรณีช่วยให้สามารถระดมทุนได้ดี

กิจกรรมของเครือข่ายทำได้หลายอย่างเครือข่ายขององค์กรที่ทำงานเชื่อมประสานรณรงค์ ให้การสนับสนุน อย่างกรณีองค์กรพัฒนาเอกชนหรือองค์กรอิสระต่าง ๆ หรือเครือข่ายลักษณะต่าง ๆ ที่รวมเอาองค์กรของรัฐเข้าไปด้วยกันในบางครั้งเน้นที่การทำข้อมูลการวิเคราะห์และแบ่งปันข้อมูล การรณรงค์ การฝึกอบรม การระดมพลังเพื่อให้เกิดความสามัคคี การวางแผนการทำงานร่วมกัน การบูรณาการแผน การดำเนินงานร่วมกันตามแผนและพัฒนาวาระหรือประเด็นบางอย่างร่วมกัน การเรียนรู้ประเด็นต่าง ๆ หลากหลายรูปแบบและวิธีการตามที่เครือข่ายจะกำหนดร่วมกัน เครือข่ายในระดับรากหญ้าหรือองค์กรชุมชนก็สามารถทำเช่นที่กล่าวมาได้ รวมทั้งยังสามารถร่วมมือกันลงทุนและดำเนินกิจกรรมทางการเศรษฐกิจก็ได้ ร่วมกันในการผลิต การจัดการผลผลิต การแปรรูป การตลาด การบริโภค ร่วมกันจัดระบบเศรษฐกิจชุมชน ร่วมกันจัดระบบวิสาหกิจชุมชน กิจกรรมที่เป็นรูปธรรมที่เครือข่ายองค์กรชุมชนทำร่วมกัน ร่วมกันดำเนินการตั้งแต่การเรียนรู้ถึงการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ร่วมกันคือ การจัดการป่าไม้ชุมชน จัดการน้ำ จัดการแหล่งอาหารต่าง ๆ อนุรักษ์ป่า ดิน น้ำ ปลา สิ่งแวดล้อมโดยรวม การจัดการประเด็นร่วมของชุมชน เช่น สุขภาพ กองทุน ระบบสวัสดิการ การจัดการแก้ไขปัญหาสังคม เช่น เอดส์ ยาเสพติด การละเมิดสิทธิเด็ก เป็นต้น

โครงสร้างของเครือข่ายเป็นทางการก็ได้ ไม่เป็นทางการก็ได้ข้อแตกต่างอยู่ที่ว่าเครือข่ายเป็นทางการมีโครงสร้างการประสานงานอย่างเป็นทางการ ขณะที่เครือข่ายไม่เป็นทางการไม่มีโครงสร้างเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับเป้าหมาย ทรัพยากร เวลา เงิน คนและขึ้นอยู่กับสมาชิกเครือข่ายว่า

ต้องการให้มีการจัดองค์กรอย่างไร ถ้าหากสมาชิกอยากแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารอย่างเดียวก็น่าจะง่ายแต่เครือข่ายจำนวนมากต้องการมีโครงสร้างที่เป็นทางการเพื่อบรรลุเป้าหมายโดยเฉพาะถ้าหากว่าต้องการประสานกิจกรรมของสมาชิกด้วยเพื่อจะได้หลีกเลี่ยงการทำงานซ้ำซ้อน อย่างไรก็ตาม เครือข่ายไม่ใช่อะไรที่เคร่งครัดเข้มงวด สามารถเปลี่ยนแปลงได้บางเครือข่ายอาจจะเริ่มต้นแบบหลวม ๆ นานเข้าก็เริ่มเป็นระบบและเป็นทางการมากขึ้น บางเครือข่ายอาจจะตรงกันข้ามคือเริ่มต้นอย่างเป็นทางการและค่อย ๆ เป็นเครือข่ายหลวม ๆ และไม่เป็นทางการในที่สุดขึ้นอยู่กับสมาชิกว่าต้องการแบบไหน

ข้อจำกัดและปัญหาของเครือข่าย วันนี้เครือข่ายกำลังกลายเป็นเรื่องฮิตในทุกวงการ แม้ว่าจะเป็นเรื่องที่ดีและมีผลบวกต่อการดำเนินการต่าง ๆ แต่การสร้างเครือข่ายและทำงานอย่างเป็นเครือข่ายก็ไม่ใช่เรื่องง่าย มีเครือข่ายจำนวนมากที่ก่อตั้งขึ้นมาแต่ไม่ได้ทำอะไร มีแต่ชื่อ ไม่มีกิจกรรม สม่่าเสมอ มีบางเครือข่ายตั้งแล้วก็เลิกล้มไป ที่สำคัญคือความไม่ชัดเจนของวัตถุประสงค์ของเครือข่าย ตั้งแต่แรกเริ่มแล้วกระโดดไปสู่การจัดโครงสร้างองค์กรของเครือข่ายเลยโดยที่สมาชิกก็ยังไม่ชัดเจนว่าทำเพื่ออะไร จึงไม่รู้จะเอาอย่างไรจึงกำหนดทิศทางของตนเอง กิจกรรมของตนเองไม่ได้ ไม่มีประเด็นเชื่อมโยง และไม่สามารถดึงดูดความสนใจของสมาชิกได้อย่างยั่งยืน มีคำถามหลายข้อที่คนที่เกี่ยวข้องต้องตอบ ก่อนที่คิดจะทำเครือข่ายคือ

1. มีปัญหาหรือข้อจำกัดร่วมที่เป็นรูปธรรมอะไรบ้างที่สมาชิกในอนาคตกำลังเผชิญอยู่และสมาชิกตระหนักและรับรู้ว่ามีปัญหา

2. มีความรู้ ประสบการณ์ ผลลัพธ์ของการทำงานที่น่าจะแบ่งปันกันหรือไม่

3. สมาชิกในอนาคตมีความเข้าใจชัดเจนเรื่องเครือข่ายหรือไม่ รู้ว่ามีประโยชน์หรือความหมายอะไรสำหรับพวกเขา

4. พวกเขาพร้อมที่จะใช้เวลาและทุ่มเทในการแบ่งปัน ทำงานเป็นเครือข่ายร่วมกับคนอื่น ๆ ซึ่งอาจจะทำให้มีเวลาและกำลังสำหรับหน่วยงานของตนเองน้อยลง

5. มีบรรยากาศที่เปิดเผยโปร่งใสในหมู่สมาชิกในอนาคตและพร้อมที่จะยอมรับถ้าหากเกิดความผิดพลาดขึ้น

ปัญหาที่เครือข่ายต่าง ๆ มักประสบมีดังนี้

1. ขาดวัตถุประสงค์

2. สมาชิกไม่เท่าเทียมกันทำให้บางคนบางกลุ่มข่มคนอื่น องค์กรอื่น บางคนเข้ากลุ่มแล้วกลุ่มแตก วงแตก เพราะไปครอบงำคนอื่นหรือยึดถือความคิดตนเองเป็นหลัก ไม่ฟังใคร

3. การครอบงำ บางองค์กรมีเงินมากกว่า มีผลงานมากกว่า มีอิทธิพลมากกว่า อาจจะครอบงำเครือข่าย องค์กรที่ว่าอาจจะเป็นกลุ่มทางเผ่าพันธุ์ กลุ่มทางการเมืองหรือทางวิชาการก็ได้ เกิดการแข่งขัน เกิดความอิจฉาริษยาระหว่างสมาชิก ระหว่างบุคคลตัวแทนองค์กร เครือข่ายอิเล็กทรอนิกส์เองก็อาจจะถูกครอบงำโดยบางคนที่ไม่ได้มาให้เห็นในทุกเรื่องและแสดงความคิดเห็นที่ข่มคนอื่นตลอดเวลา แบบนี้สมาชิกเริ่มเบื่อไม่ยอมรับร่วมวงไปพลั่วด้วย

4. การรวมศูนย์และความเป็นราชการ การรวมศูนย์เกิดขึ้นเมื่อผู้ประสานสำนักเลขานุการ คณะกรรมการแกนนำ (steering committee) หรือคณะกรรมการเริ่มจะควบคุมและดำเนินงานเครือข่ายเพื่อตนเองไม่ใช่ประสาน (coordinating) หรือเกื้อกระบวนกร (facilitating) เรียนรู้และการทำงานร่วมกันของสมาชิกเรื่องนี้ไปเกี่ยวกับการครอบงำโดยสำนักเลขานุการคณะกรรมการหรือแกนนำ ทำให้มีการตัดสินใจแบบรวมศูนย์และการสื่อสารระหว่างเครือข่ายต้องผ่านศูนย์หรือสำนักเลขานุการแทนที่จะสื่อสารกันโดยตรงระหว่างสมาชิกเครือข่าย ทำให้มีการจัดการแบบคนกลางหรือผู้

ดำเนินรายการ (moderator) อยู่ตลอดเวลาทั้ง ๆ ที่ไม่จำเป็นเสมอไปกลายเป็นการรวบอำนาจของผู้ประสานงานเลขานุการ เปรียบเทียบกับปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลที่ทำเกินหน้าที่ การรวมศูนย์เป็นอันตรายเพราะถ้าเกิดผู้ประสานหรือสำนักเลขานุการเกิดไม่เอาการเองงานขึ้นมาเครือข่ายก็อาจจะทำอะไรไม่ได้ไม่ด้วย

5. ความแตกต่างมากเกินไปมีความแตกต่างมากเกินไปในหมู่สมาชิก เช่น สมาชิกที่อยู่ในเมืองกับสมาชิกที่อยู่ในชนบทห่างไกล การคมนาคม การสื่อสารในชนบทลำบากกว่าในเมือง ประเทศร่ำรวยและประเทศยากจน คนจากหมู่บ้านไปร่วมเครือข่ายในเมืองใหญ่กลายเป็นคนแปลกหน้าแปลกถิ่นและเรื่องทีพุดกันก็ห่างไกลจากความเป็นจริงของสมาชิกที่มาจากหมู่บ้านอย่างนี้เครือข่ายก็ไปไม่ได้ เพราะที่สุดท้ายก็มีแต่สมาชิกบางคนบางกลุ่มที่ยังไปมาหาสู่กัน เครือข่ายหลายแห่งสื่อสารกันโดยอีเมล คนไม่มีคอมพิวเตอร์ก็ไม่สามารถสื่อได้เป็นต้น

6. ขาดปัจจัยหรือทุนแม้ว่าสมาชิกเครือข่ายอาจจะมีความตั้งใจและความเสียสละสูง ยอมเสียสละเวลาเพื่อไปร่วมประชุมแต่ถ้าหากขาดปัจจัยขาดเงินทุนเพื่อการไปมาหาสู่กับการสื่อสารกันก็ยากที่เครือข่ายจะดำเนินการได้ดีเพราะสมาชิกคงควักกระเป๋าตัวเองตลอดไปไม่ได้ การทำงานเครือข่ายจึงควรมีกองทุนกลางอย่างน้อยเพื่อช่วยค่าเดินทางสำหรับสมาชิกที่มาประชุมถ้าหากว่าเป็นการเดินทางไกลและต้องเสียค่าใช้จ่ายมากส่วนค่าอาหารจะช่วยกันออกก็ได้ ถ้าหากมีไว้เป็นกองกลางก็จะดีกว่าจะได้ไม่ต้องรบกวนสมาชิกทุกครั้งที่มา

7. การใช้ทรัพยากรร่วมกันเพื่อประโยชน์ของตนเอง สมาชิกบางคนมีโอกาสมากกว่า มีอำนาจมากกว่าอาจจะใช้ความเป็นเครือข่ายเพื่อประโยชน์ของตนเองมากกว่าเพื่อประโยชน์ส่วนรวม หรืออาจจะใช้ทรัพยากรส่วนรวมของเครือข่ายเพื่อประโยชน์ของตนเอง บางเครือข่ายองค์กรชุมชนได้รับโครงการมาบางองค์กรที่มีอำนาจก็อาจจะครอบงำคนอื่นและเอาส่วนแบ่งมากกว่าคนอื่นเพื่อประโยชน์ของตน บางคนหรือบางองค์กรได้งบประมาณเพื่อส่วนรวมก็อาจจะกินหัวคิดก็มีแบบนี้ถือว่าการเอาเปรียบคนอื่น (manipulation of resources)

8. การสื่อสารผิด ๆ ในเครือข่ายอาจเกิดขึ้นได้เพราะข้อจำกัดทางภาษา วิธีสื่อสาร เครื่องมือสื่อสารเชิญประชุม แต่สมาชิกไม่ได้รับทำให้ขาดประชุมและทำให้เกิดความเข้าใจผิดคิดว่าเครือข่ายไม่ได้เชิญโดยเจตนาหรืออะไรก็แล้วแต่อาจเกิดปัญหาขึ้นมาได้

9. การแข่งขันระหว่างเครือข่ายหมายความว่าเครือข่ายอื่นที่คล้ายกับเกิดขึ้นและแข่งขันเพราะมีวาระหรือประเด็นเรื่องการทำงานที่คล้ายกันหรือเหลื่อมกัน เครือข่ายก็อาจได้รับผลกระทบเพราะอีกเครือข่ายหนึ่งมีปัจจัยและทรัพยากรมากกว่าในบางกรณีเครือข่ายหนึ่งหน้าหนามากกว่าและสามารถครอบงำและดูดดึงเอาสมาชิกจากเครือข่ายอื่นมาเป็นเครือข่ายของตน เรื่องเช่นนี้เกิดขึ้นในทุกวงการแม้วงการพัฒนาเอกชนหรือภาคประชาสังคม

10. การแทรกแซงขององค์กรผู้ให้ทุนเรื่องนี้เกิดขึ้นได้ถ้าหากผู้ให้ทุนมีเงื่อนไขมากและถือสิทธิ์การให้ทุนในการแทรกแซงการทำงานของเครือข่าย

11. การติดตามและประเมินผลเป็นประเด็นที่ยุ้งยากสำหรับเครือข่ายแม้เครือข่ายที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดเพราะโครงสร้างเครือข่ายไม่เหมือนโครงสร้างองค์กรธรรมดาและเครือข่ายมักไม่เน้นการเหลียวไปข้างหลังแต่แลหน้ามากกว่า ถ้าหากมีประเมินผลก็ยากที่จะกำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จหรือความล้มเหลวของเครือข่ายโดยเฉพาะการประเมินในเชิงปริมาณ

12. ข้อจำกัดทางการเมือง เครือข่ายระดับชาติและระหว่างชาติจำเป็นต้องดำเนินการภายในขอบเขตของประเทศหนึ่งหรือภูมิภาคหนึ่งโชคดีถ้าประเทศนั้นเป็นประชาธิปไตยและ

ให้สิทธิ์ในการดำเนินงาน แต่ถ้าหากเป็นเผด็จการหรือประชาธิปไตยไม่เต็มใบก็มักมีปัญหา ในบางประเทศรัฐบาลเพิ่งถึงการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารบางกรณีรัฐบาลอาจจะวางถึงขนาดควบคุมข้อมูลข่าวสารและตรวจสอบจดหมาย วารสาร สิ่งพิมพ์ การออกไปเยี่ยมโครงการในสนาม การจัดการประชุมสัมมนา การฝึกอบรม ล้วนเป็นที่น่าสงสัยและทำด้วยความยากลำบาก โดยเฉพาะหากเป็นประเด็นที่ละเอียดอ่อน

ขั้นตอน 8 ขึ้นเพื่อก่อตั้งเครือข่าย ขั้นตอน 8 ขึ้นดังต่อไปนี้เรื่องเครือข่ายองค์กรที่ดำเนินงานเพื่อให้การส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนายั่งยืน สนับสนุนชุมชนเข้มแข็ง เพราะการดำเนินงานเครือข่ายองค์กรชุมชนมักเริ่มต้นเป็นเครือข่ายหลวม ๆ แบบธรรมชาติมากกว่าและไม่จำเป็นต้องมีการกำหนดข้อความเอกสารอะไรให้ดูเป็นทางการและยุ่งยากแต่องค์กรที่ต้องการทำงานเครือข่ายร่วมกับองค์กรอื่น ๆ เพื่อให้การสนับสนุนชุมชน โดยการทำงานเป็นเครือข่ายควรดำเนินการดังนี้

1. ร่างเป้าประสงค์ (purpose) ให้ชัดเจนเพื่อให้รู้ว่าสาเหตุความเป็นมาของการก่อตั้งเครือข่ายคืออะไร ทำไมจึงต้องมีเครือข่ายนี้ตั้งแล้วจะทำอะไร

2. บอกเป้าหมาย (goals) และวัตถุประสงค์ (objectives)

3. กำหนดแผนการดำเนินงาน (action plan)

4. กำหนดกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ขั้นพื้นฐาน

5. กำหนดกระบวนการในการตัดสินใจ (define decision making process)

6. เตรียมแผนการสื่อสารระหว่างสมาชิก

7. เลือกโครงสร้างการจัดการองค์กร

8. จัดหาทุนในการดำเนินงาน (secure resources)

ข้อเสนอแนะและคำแนะนำ จากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคมไทยที่เกี่ยวกับเครือข่ายในทางสังคมหรืองานพัฒนาในวันนี้มีอยู่ 2 แบบ คือ เครือข่ายองค์กรชุมชนและเครือข่ายบุคคลหรือองค์กรที่ทำงานร่วมกับหรือให้การสนับสนุนชุมชน มีข้อสรุปและข้อเสนอแนะดังนี้

1. เครือข่ายองค์กรชุมชนถ้าแบ่งตามลักษณะการเกิดขึ้นของเครือข่ายมีอยู่ 3 แบบคือ

1.1 มีน้อยมาก เรียกว่าเป็นกรณียกเว้นสำหรับวันนี้ก็ได้ แบบนี้ต้องมีผู้นำจำนวนหนึ่งเป็นแกนนำหรือพูดคุยกันมานานจนขยายวงกว้างและเกิดเป็นเครือข่ายในระดับกว้าง เช่นระดับตำบลหรือเลยออกไปเชื่อมโยงผู้คนที่มีสนใจร่วมกันหรืออยู่ในเขตภูมิศาสตร์เดียวกัน เช่น เขตป่า เขตเขา เขตลุ่มน้ำ เป็นต้น หรือมีความสนใจทำกลุ่มออมทรัพย์ร่วมกันทำอุตสาหกรรมหรือธุรกิจชุมชนร่วมกัน เป็นต้น กรณีบ้านหลวงหวงป่าที่อำเภอบ้านหลวง และกรณีศิลาแลง จังหวัดน่าน กลุ่มฮักเมืองน่านในยุคแรก ๆ กรณีเครือข่ายไม้เรียง นครศรีธรรมราชการเป็นเครือข่ายในลักษณะเช่นนี้ แบบที่ 1 นี้เป็นเครือข่ายที่มีพลังสูงมากมีพลังทางปัญญาและทางสังคมที่ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันทำงาน มีเป้าประสงค์ชัดเจนและมีหลักการในการดำเนินแล้วค่อย ๆ ขยายออกไปสู่ความร่วมมือในวงกว้างให้ชุมชนทุกส่วนทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมโดยให้มีบทบาทหน้าที่ในการทำงานกันชัดเจน

1.2 เกิดขึ้นโดยการจัดตั้งตามโครงสร้าง เช่น ชมรมขององค์กรหรือบุคคลที่มีอาชีพหรือสถานภาพเดียวกัน เช่น สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มฌาปนกิจ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์กรการบริหารส่วนตำบล โดยลักษณะก็เป็นไปโดยระบบโครงสร้างถ้าหากมีการจัดการที่ดี มีแนวคิดสร้างสรรค์ มีแผนงานที่ชัดเจน มีความโปร่งใสกระจายอำนาจสมาชิกมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ เครือข่ายนั้นงานก็จะ

เดินไปได้ดีไม่เช่นนั้นก็จะเป็นอย่างอื่นที่เหี่ยวแห้งไม่มีชีวิตชีวาทำไปเพราะหน้าที่เท่านั้น ทำไปเพราะมีผลประโยชน์ที่ต้องรักษาไว้ ไม่ใช่เพื่อเป้าประสงค์ของส่วนรวมที่ต้องบรรลุร่วมกัน

1.3 เกิดขึ้นโดยการสนับสนุนขององค์กรจากภายนอกนี้เป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนที่เห็นกันทั่วไป ส่วนใหญ่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ประสานส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายหลัง ๆ นี้ องค์กรของรัฐก็พยายามทำงานส่งเสริมเครือข่ายมากขึ้น เครือข่ายนี้เกิดจากการประสานให้ผู้นำชุมชนได้พบกันและทำงานร่วมกันอาจจะเกิดเป็นเครือข่ายทันทีหรือค่อย ๆ เกิดตามประเด็น ความสนใจ ปัญหาและความต้องการของสมาชิกที่ร่วมกันกำหนด เครือข่ายอินแปงเกิดมาจากวิวัฒนาการของการเรียนรู้ของชุมชนโดยการส่งเสริมสนับสนุนของมูลนิธิหมู่บ้านร่วมกับวิทยาลัยศรีสุทนต์ในเบื้องต้นและโดยองค์กรเอกชนและหน่วยงานรัฐอื่น ๆ ในเวลาต่อมา เครือข่ายต่าง ๆ เกือบทั้งหมดที่ยกมาเป็นอย่างในเอกสารนี้เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยการประสานงานและสนับสนุนจากมูลนิธิหมู่บ้านและพันธมิตรบางองค์กรในพื้นที่ ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าเมื่อเกิดเครือข่ายแล้วเครือข่ายต่าง ๆ มีความเป็นตัวของตัวเองมากน้อยเพียงใด มีอิสระในการตัดสินใจและการดำเนินงานมากน้อยเพียงใด มีความชัดเจนในเป้าประสงค์ในหลักการการทำงานร่วมกันมีความร่วมมือกันโดยทุกคนมีบทบาทและมีความสำคัญได้รับการยอมรับไม่ใช่ว่าใครสั่งหรือปล่อยให้สมาชิกบางคนบางกลุ่มครอบงำและนำเครือข่ายโดยที่สมาชิกอื่น ๆ เพียงแต่เดินตามแบบไม่มีส่วนร่วมหรือถ้าหากถูกครอบงำโดยองค์กรภายนอกไม่ว่าจะเป็นองค์กรของรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรที่ให้ทุน องค์กรที่สนับสนุนวิชาการหรือใครก็ได้จากภายนอก ถ้าหากคนเหล่านี้เริ่มทำตัวเป็นเจ้าของหรือครอบงำด้วยวิธีการต่าง ๆ เครือข่ายก็จะสูญเสียพลังของตนเองและอยู่ได้ไม่นานหรืออยู่ได้ก็เพราะมีปัจจัยอื่นหล่อเลี้ยงมากกว่าอยู่ได้เพราะสมาชิกพร้อมใจกันอาจจะอยู่ได้เพราะพร้อมเงินหรือพร้อมผลประโยชน์บางอย่างแบบซ่อนเร้นเห็นแก่ตัวไม่โปร่งใสกระจายอำนาจ (good governance) จากประสบการณ์การดำเนินงานของเครือข่ายองค์กรชุมชนพบว่าสิ่งที่ทำให้เครือข่ายอยู่ได้อย่างยั่งยืน นอกจากการมีแกนนำที่เข้มแข็งมีความรู้ภูมิปัญญาแล้วยังต้องมีการดำเนินงานที่ทำให้สมาชิกอยากเป็นเครือข่ายไปอีกนาน คือ

1. การเรียนรู้ร่วมกันเครือข่ายองค์กรชุมชนมีฐานอยู่ที่ความรู้จึงต้องมีการเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นการประชุม สัมมนา การฝึกอบรมร่วมกันไปศึกษาดูงานด้วยกันหรือไปมาหาสู่เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในที่ของสมาชิกการเรียนรู้ต้องทำกันต่อเนื่องและทำให้สมาชิกในชุมชนได้ร่วมเรียนรู้ด้วยไม่ใช่เรียนรู้แต่ผู้นำเท่านั้น การจัดการการเรียนรู้หลากหลายรูปแบบอย่างต่อเนื่องจึงต้องมีและเครือข่ายจะดำเนินการเรื่องนี้ได้ดีถ้าหากร่วมมือกันแบ่งงานกันทำ

2. การแบ่งปันทรัพยากร เครือข่ายที่สามารถแบ่งปันแลกเปลี่ยนทรัพยากรที่ตนเองมีให้คนอื่นได้เป็นการแสดงออกถึงความเป็นสมาชิกเครือข่ายที่ต้องการเอื้ออาทรต่อกัน อาจพัฒนาไปสู่การแลกเปลี่ยนผลผลิตของแต่ละแห่งในเชิงแลกเปลี่ยนข้าวของเหมือนในอดีตหรือในเชิงพาณิชย์ที่เรียกกันว่าระบบบาร์เตอร์แบบหักบัญชีที่ทำกันระหว่างประเทศ ระหว่างบริษัทและวันนี้อย่างเกิดขึ้นระหว่างอำเภอ จังหวัดและองค์กรต่าง ๆ

3. การทำกิจกรรมร่วม โดยการทำโครงการร่วม ลงทุนร่วม ซึ่งเป็นอีกก้าวหนึ่งที่ทำให้เครือข่ายได้ทำงานร่วมกันการลงทุนดังกล่าวกำลังเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากพร้อมกับการเกิดของวิสาหกิจชุมชนซึ่งเป็นระบบการจัดการเศรษฐกิจของชุมชน เป็นเครือข่ายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะสำเร็จได้โดยอาศัยเครือข่ายทางสังคม ไม่ใช่เพราะเงินอย่างเดียวเพราะเครือข่ายทางสังคมคือจุดแข็งของระบบเศรษฐกิจชุมชน

4. ความรู้สึกเป็นพี่เป็นน้อง ที่ทำให้อยากทำงานร่วมกันอยากช่วยเหลือเกื้อกูลกันไม่ใช่เพียงเพราะผลประโยชน์ทางวัตถุสิ่งของ แต่เพราะอยากช่วยกันให้ทำงานให้ได้แก้ปัญหาให้ได้ ข้อนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้เครือข่ายอยู่ได้ทั้งนี้เพราะมีรากฐานอยู่ที่ภูมิปัญญาของท้องถิ่นทุกแห่ง ซึ่งในอดีตผู้คนก็อยู่กันเป็นเครือข่ายมาตลอดพึงพาอาศัยกันในรูปแบบที่เป็นธรรมชาติ ข้อนี้เป็นข้อสำคัญที่สุดแต่ก็ดูเหมือนว่าจะยากที่สุดด้วย เนื่องจากวิถีชุมชนสมัยใหม่ทำให้ผู้คนตัวใครตัวมันมากขึ้น ต่างคนต่างอยู่และดิ้นรนหาทางออกเอาตัวรอดให้การรวมกลุ่มการเป็นเครือข่ายจึงหมายถึงว่าจะได้อะไรที่เป็นรูปธรรมสัมผัสได้เป็นอันดับแรกกว่าจะฟื้นความรู้สึกเป็นพี่เป็นน้องได้ก็ต้องอาศัยเวลาและการทำกิจกรรมร่วมกันไปนานจนคนเริ่มไวใจกัน การเริ่มต้นเครือข่ายจึงไม่ควรเริ่มด้วยการกำหนดกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดละเอียดลงไปทุกเรื่อง เพราะไม่มีความจำเป็นที่จะต้องทำเช่นนั้นให้มีเพียงกฎเกณฑ์เบื้องต้นร่วมกัน เช่น การกำหนดคุณสมบัติของสมาชิกเครือข่าย บทบาทและหน้าที่บางอย่างเท่านั้นให้กฎเกณฑ์เกิดขึ้นพร้อมกับวิวัฒนาการของเครือข่ายเป็นผลที่ค่อย ๆ เกิดจากการทำงานร่วมกันกฎเกณฑ์จึงจะมีลักษณะเป็นธรรมชาติมากกว่าไม่เช่นนั้นองค์กรที่ส่งเสริมสนับสนุนเครือข่ายไม่ว่าองค์กรรัฐหรือเอกชนนั้นแหละจะเป็นผู้มีบทบาทนำในการกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมา

สรุปการเพิ่มศักยภาพเครือข่ายประมงพื้นบ้านจับนวัตวิถีหลักเศรษฐกิจพอเพียงและภูมิปัญญาชาวบ้านได้ให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

2.3.2 บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นันทวัฒน์ บรมนันท์และแก้วคำไกรสรพงษ์ (2544) ได้เสนอประเด็นที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับการกระจายอำนาจการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับบทบาทที่จำเป็นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไว้ ดังต่อไปนี้

1. ธรรมชาติของปัญหาเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ฐานความคิดในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบเดิม (administrative boundary) ซึ่งมีรูปแบบที่มีรัฐเป็นศูนย์กลางบริหารจัดการโดยเน้นความเป็นเอกภาพ ในขณะที่ฐานความคิดตาม(รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. 2540) เน้นการกระจายอำนาจบริหารจัดการด้วยหลักความยั่งยืนและการมอบอำนาจตัดสินใจไปยังระดับที่เหมาะสมที่สุดซึ่งเป็นการให้ความสำคัญต่อบทบาทของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นในการจัดการ)และแม้รัฐธรรมนูญจะยังคงถือเขตปกครองเป็นตัวกำหนดอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (แต่ได้ให้อำนาจหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการเข้ามามีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาหรือในการพิจารณาร่วมโครงการหรือกิจกรรมนอกเขตพื้นที่ในกรณีที่มีผลกระทบต่อเขตพื้นที่ของตนเอง) แสดงให้เห็นว่ามีการคำนึงถึงลักษณะข้ามเขตแดนที่เป็นลักษณะโดยธรรมชาติของปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มิติใหม่ของการที่จะต้องมีการประสานสัมพันธ์การบริหารจัดการที่เน้นการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยผู้ใช้และบริหารจัดการเหนือขอบเขตพื้นที่ปกครอง การบริหารจัดการจึงอาจมีรูปแบบที่ไม่เหมือนกัน ดังนั้น เครื่องมือทางนโยบายใน

ระดับมหภาค เช่น กฎหมายที่เกี่ยวข้องจะช่วยให้การบริหารจัดการตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญบรรลุผลได้ต่อเมื่อมีการเปิดให้ความหลากหลายนี้พัฒนาโดยไม่ยึดติดอยู่กับหลักความเป็นเอกภาพของการบริหารจัดการนโยบายในรูปแบบเดิมเท่านั้น

2. การกระจายอำนาจควรหมายถึงมากกว่าเพียงการถ่ายโอนภารกิจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยหลักการกระจายอำนาจ การมอบอำนาจการตัดสินใจไปยังระดับที่เหมาะสมที่สุดเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งและรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. 2540) ได้กำหนดให้แนวความคิดดังกล่าวเป็นส่วนสำคัญของบทบัญญัติด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแต่จากที่ปรากฏในแผนแม่บทซึ่งจะเป็นตัวกำหนดกรอบทิศทางแนวทางการกระจายอำนาจและแนวทางการดำเนินการของแผนปฏิบัติการตามมาตรา 30 แห่งพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 นั้น ความเข้าใจเกี่ยวกับการกระจายอำนาจยังคงจำกัดอยู่ที่การให้รัฐถ่ายโอนภารกิจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยขาดองค์ประกอบอื่นที่สำคัญ เช่น กระบวนการที่ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรและการที่ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วมในกลไกการตรวจสอบการบริหารจัดการประเด็นสำคัญคือการกระจายอำนาจด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่ควรจำกัดอยู่กับการที่รัฐถ่ายโอนภารกิจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเท่านั้น แต่ควรเป็นกระบวนการที่ประชาชนและองค์กรประชาชนได้มีส่วนร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการด้วยธรรมชาติของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งให้เราเห็นว่าการมอบอำนาจการตัดสินใจไปยังระดับที่เหมาะสมที่สุดเป็นหลักสำคัญประการหนึ่งในการบริหารจัดการ ปัญหาที่ต้องการการตัดสินใจในระดับกว้างกว่าเฉพาะส่วนท้องถิ่นก็จำเป็นต้องเป็นอำนาจหน้าที่ของรัฐกรณีเช่นนี้เองที่จะต้องมีการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจหน้าที่ให้รัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ต้องแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะข้ามเขตการปกครองโดยธรรมชาติของปัญหา ต้องอาศัยการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจหน้าที่ระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยกันที่ชัดเจนเช่นกัน นอกจากนี้ การกระจายอำนาจบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ.2540) มีนัยถึงการกระจายอำนาจไม่เพียงแต่ต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเท่านั้นแต่ยังเป็นการให้ความสำคัญต่อชุมชนหนึ่งซึ่งอาจมีลักษณะเป็นองค์กรชุมชนให้มีส่วนร่วมในการกระจายอำนาจด้วย ดังนั้นความชัดเจนเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจหน้าที่ระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับประชาชนและชุมชนในด้านบทบาทการบริหารจัดการจึงจำเป็นอย่างยิ่ง ประเด็นที่สำคัญคือการกำหนดแผนการกระจายอำนาจบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องเกิดความเข้าใจถึงธรรมชาติของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะได้มีการกำหนดความสัมพันธ์เชิงอำนาจหน้าที่ระหว่างรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรชุมชนและประชาชนที่อยู่บนพื้นฐานของการวิเคราะห์เข้าใจสภาพความเป็นจริงของท้องถิ่นเป็นสำคัญ

3. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทที่ต้องส่งเสริมกระบวนการที่เป็นประชาธิปไตยต้องมีการทบทวนบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งอาจต้องปรับเปลี่ยนไปจาก

เดิมตามฐานความคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไปใน บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญด้วยการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นแนวความคิด เกี่ยวพันกับแรงผลักดันที่จะส่งเสริมกระบวนการประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่นดังนั้นความคาดหวังเชิง บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรเป็นหน่วยบริการซึ่งวัดที่ผลผลิตหรือหน่วยส่งเสริมการบริหารจัดการที่ เป็นประชาธิปไตยซึ่งดูจากกระบวนการในการดำเนินการจะเป็นส่วนสำคัญที่กำหนดภารกิจอำนาจ หน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนและประชาชนว่าจะ กว้างขวางครอบคลุมและมีการพัฒนาการไปในทิศทางใด

4. การประสานสัมพันธ์กันระหว่างหน่วยงานเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการบริหาร จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 อยู่ภายใต้หมวด 2 การกำหนดอำนาจหน้าที่ในการจัดการ ระบบการบริการสาธารณะซึ่งยังคงเป็นเรื่องของกิจกรรมที่แยกกันไปตามหน่วยงานโดยที่กิจกรรม เหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ได้ถูกมองว่าเป็นงานด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในความหมายของการ บริหารจัดการแบบประสานสัมพันธ์กันของหน่วยงานซึ่งต้องอาศัยการปฏิบัติงานร่วมกันขององค์กร เพราะกิจกรรมเหล่านี้ยังถูกเข้าใจว่าเป็นเพียงงานทั่วไปตามปกติประจำวันขององค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น รูปแบบการดำเนินการด้วยความร่วมมือกันของทุกฝ่ายที่อยู่ภายใต้อำนาจบริหารจัดการหน่วย เดียวกัน

5. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมียุทธศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของท้องถิ่นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการแปลงความหมายมาเป็นความรับผิดชอบในการบริการและการ ดำเนินการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั่นคือการกำหนดยุทธศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมความมุ่งหมายของยุทธศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคือการกำหนดลำดับ ความสำคัญสำหรับการดำเนินการที่อยู่บนฐานทางความเห็นของท้องถิ่นว่าอะไรคือสิ่งสำคัญและควร ได้รับความสนใจและควรเป็นความเห็นจากองค์กรชุมชนและประชาชนด้วย

6. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรเป็นแหล่งข้อมูลที่เป็นองค์ความรู้ซึ่งท้องถิ่น สามารถใช้เป็นฐานสนับสนุนความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการหรือกิจกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อท้องถิ่น ตัวอย่างกรณีความขัดแย้งที่เกิดจากการผลักดันโครงการขนาดใหญ่ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหาด้วยการสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมของ ประชาชนโดยการจัดให้มีการประชาพิจารณ์นั้นไม่ประสบความสำเร็จและนอกจากนี้หลายกรณียังนำไปสู่ ความรุนแรงด้วย

สรุปองค์กรชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการเพิ่มศักยภาพ ของกลุ่มประมงพื้นบ้านจันทบุรีและตราด

2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง

2.4.1 การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติด้วยปะการังเทียม

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2558 : ออนไลน์) ได้อธิบายการจัดสร้างปะการังเทียมไว้ว่าการจัดสร้างปะการังเทียมในประเทศเกิดขึ้นเนื่องจากสภาวะทรัพยากรประมงเริ่มเสื่อมโทรมลงซึ่งมีผลมาจากการพัฒนาเครื่องมือทำการประมงโดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเครื่องมือการประมง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเครื่องมืออวนลากเข้ามาทำการประมงในเขตทะเลไทย เมื่อปีพ.ศ.2503 ทำให้ปริมาณการจับสัตว์น้ำโดยเฉพาะสัตว์หน้าดินถูกจับขึ้นมาจนเกินศักยภาพการผลิตของธรรมชาติประกอบกับมีการใช้เครื่องมืออวนรุนตามแนวชายฝั่ง ทำให้ทรัพยากรประมงลดลงอย่างเห็นได้ชัดแต่การสร้างปะการังเทียมนั้นสำหรับประเทศไทยแล้วไม่ใช่เรื่องใหม่เพราะเป็นสิ่งที่ชาวประมงเคยทำมาตั้งแต่อดีตและยังดำเนินมาจนถึงปัจจุบันโดยในยุคแรก ๆ นั้นปะการังเทียมจะทำมาจากวัสดุที่หาได้ง่ายเช่นทางมะพร้าว ไม้ไผ่ กิ่งไม้ เป็นต้นมาผูกให้ลอยอยู่ในระดับกลางน้ำโดยมีทุ่นถ่วงอยู่ด้านล่างที่ชาวประมงเรียนกันว่า “ซั้ง” ในยุคต่อมาจึงมีการคิดค้นนำเอาวัสดุที่ใช้แล้วเช่นปลอกบ่อท่อคอนกรีตซึ่งหล่อเป็นแบบพีระมิดและแบบแท่งสี่เหลี่ยมโปร่งขนาดต่าง ๆ ตลอดจนวัสดุเหลือใช้อื่น ๆ เช่น ตู้รถไฟ รถยนต์และตู้คอนเทนเนอร์ เป็นต้นโดยรูปแบบการจัดวางปะการังเทียมในประเทศไทยมีหลายรูปแบบตามวัตถุประสงค์ ซึ่งในการจัดวางจะต้องมีการพิจารณาเลือกพื้นที่ ต้องคำนึงถึงระบบนิเวศวิทยาทางทะเลเป็นหลัก เช่น ต้องเป็นบริเวณทะเลเปิด กระแสน้ำไหลผ่านตลอดเวลาเพื่อป้องกันการตกตะกอนและพื้นที่ท้องทะเลต้องเป็นทรายมากกว่าโคลน เพราะทรายมีความอ่อนตัวน้อยกว่า ซึ่งจะช่วยป้องกันไม่ให้วัสดุจมตัวมากเกินไป เมื่อสร้างเสร็จแล้วต้องทำเครื่องหมายแสดงทุกครั้ง เพื่อให้ชาวประมงได้สังเกตเห็น โดยวัตถุประสงค์และรูปแบบการจัดสร้างปะการังเทียมสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

1. เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทะเลรูปแบบการจัดวางจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส วัสดุที่นำไปวางจะกระจายครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด จัดวางรูปแบบนี้จะเป็นการสร้างแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย และเป็นแหล่งเพาะขยายพันธุ์สัตว์น้ำนานาชนิด ตัวอย่างเช่น การจัดสร้างปะการังเทียมในจังหวัดระยอง จันทบุรี ตรวด เพชรบุรี และนราธิวาส
2. เพื่อป้องกันเรือประมงอวนลากและอวนรุนในเขตชายฝั่ง ปะการังเทียมที่วางในรูปแบบนี้จะทำให้อวนขาด ส่งผลให้เรือประมงอวนลากและอวนรุนไม่กล้าเข้ามาทำการประมงในบริเวณดังกล่าวอีก โดยลักษณะการจัดวางปะการังเทียม จะจัดวางเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนานกับแนวชายฝั่ง ตัวอย่างเช่น การจัดสร้างปะการังเทียมในจังหวัดระยอง สงขลา และสตูล
3. เพื่อการอนุรักษ์และป้องกันเรือประมงอวนลาก รูปแบบการจัดวางจะใช้รูปแบบการจัดวางเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทะเลผสมกับรูปแบบการจัดวางเพื่อป้องกันเรือประมงอวนลากและอวนรุนในเขตชายฝั่ง ตัวอย่างเช่น การจัดวางปะการังเทียมในจังหวัดภูเก็ต พังงา เพชรบุรี นครศรีธรรมราชและสตูล

4. เพื่อเพิ่มปริมาณปลาและปลาหมึก โดยเลือกพื้นที่ที่เป็นแหล่งที่มีชาวประมงขนาดเล็กอาศัยอยู่แล้ว ซึ่งประสบปัญหาขาดแคลนสัตว์น้ำ
5. เพื่อส่งเสริมการตกปลาโดยจะมีการจัดวางปะการังเทียมครอบคลุมพื้นที่บริเวณชายหา ตัวอย่างเช่น บริเวณหาดคลองเทียน จังหวัดเพชรบุรี
6. เพื่อฟื้นฟูทรัพยากรปลาฉลามน้ำ ซึ่งเป็นการล่อปลาให้ปลาฉลามน้ำเข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณที่มีการจัดสร้าง การคัดเลือกพื้นที่ที่ต้องอยู่ห่างจากชายฝั่งและมีระดับน้ำลึกพอประมาณระหว่าง 20-40 เมตร กระแสน้ำไหลไม่รุนแรง ตัวอย่างเช่น จังหวัดระยอง
7. เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกและสร้างความร่วมมือของสมาชิกชาวประมงเรือเล็กและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่ร่วมกันใช้ทรัพยากรทะเลได้มาพบปะทำกิจกรรมร่วมกันซึ่งจะส่งผลให้ทรัพยากรทางทะเลได้มีโอกาสฟื้นตัว รวมไปถึงสภาพสังคม ความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพประมงดีขึ้นอย่างถาวรและยั่งยืน
8. เพื่อช่วยสนับสนุนมาตรการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่ง
9. เพื่อลดปัญหาการว่างงาน และการใช้แรงงานไม่เต็มที่ของชาวประมงพื้นบ้าน

2.4.2 การปลูกป่าชายเลน

สนิท อักษรแก้วและคณะ (2558 : ออนไลน์) ได้อธิบายความสำคัญของป่าชายเลนด้วยการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลและชายฝั่งไว้ดังนี้ ป่าชายเลนหรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ป่าโกงกาง เนื่องจากมีไม้โกงกางขึ้นอยู่อย่างมากมาย สำหรับภาษาอังกฤษใช้ว่า Mangrove Forest ซึ่งหมายถึงสังคมพืชที่ขึ้นอยู่ตามชายฝั่งทะเลดินเลนและบางครั้งเรียกว่า Intertidal Forest ซึ่งหมายถึงป่าที่ขึ้นอยู่บริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลระหว่างน้ำทะเลขึ้นสูงสุดและน้ำทะเลลงต่ำสุด ป่าชายเลนจะพบขึ้นอยู่ทั่วไปตามชายฝั่งบริเวณปากแม่น้ำ ทะเลสาบ ปากอ่าวและเกาะต่าง ๆ ของประเทศในแถบโซนร้อน ป่าชายเลนเป็นที่รวมของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์นานาชนิดพื้นที่ป่าชายเลนในโลกทั้งหมดมีประมาณ 113.40 ล้านไร่ ซึ่งกระจุกกระจายอยู่ในแถบโซนร้อนอเมริกาประมาณ 3.60 ล้านไร่ แถบโซนร้อนแอฟริกาประมาณ 21.20 ล้านไร่และแถบโซนร้อนแถบเอเชียประมาณ 52.60 ล้านไร่ หรือประมาณ 46.40 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ป่าชายเลนทั้งหมดซึ่งมีมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับเขตร้อนในส่วนอื่น ๆ ของโลก ป่าชายเลนในประเทศไทยจะพบเห็นได้ตามบริเวณรอบเกาะซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีน้ำทะเลท่วมถึงสำหรับท่วมถึงบางครั้งบางครั้งเรียกว่าป่าเชิงทรง ป่าชายเลนของประเทศไทยมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 1.05 ล้านไร่ (ปี พ.ศ. 2536) ซึ่งขึ้นกระจัดกระจายอยู่ทางฝั่งตะวันออกของอ่าวไทยในจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 68,519 ไร่ หรือ 6.5 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ป่าชายเลนทั้งหมด และด้านก้นอ่าวไทยในจังหวัดสมุทรปราการ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์ เป็นพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 18,270 ไร่ หรือประมาณ 1.80 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ทั้งหมด และทางภาคใต้ของประเทศไทยซึ่งมีพื้นที่มากที่สุดคือประมาณ 967,477 ไร่ หรือประมาณ 92.10 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ป่าชายเลนทั้งประเทศ โดยขึ้นกระจัดกระจายอยู่ในท้องที่หลาย

จังหวัดทางด้านชายฝั่งทะเลอันดามันและด้านทิศตะวันตกของอ่าวไทยคือ จังหวัด ระนอง พังงา ภูเก็ต กระบี่ ตรัง สตูล ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลาและปัตตานีเป็นต้น

ป่าชายเลนมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตประชากรและเศรษฐกิจของประเทศอย่างมากมาเป็นเวลาช้านาน และนับวันแต่จะเพิ่มมากขึ้นในอนาคต ประเทศไทยได้ใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลนโดยตรงทั้งทางด้านป่าไม้และทางด้านประมง ในด้านป่าไม้นั้น ไม้จากป่าชายเลนโดยเฉพาะไม้จากป่าโกงกางได้นำมาเผาเป็นถ่านซึ่งถือว่าเป็นถ่านที่มีคุณภาพดีที่สุดในประเภทถ่านไม้ด้วยกัน สามารถใช้สอยในประเทศ และส่งจำหน่ายต่างประเทศ ซึ่งทำรายได้ให้แก่ประเทศชาติปีละหลายร้อยล้านบาท นอกจากนี้ ไม้จากป่าชายเลนยังนำมาใช้ทำฟืน สร้างบ้านเรือน ทำเฟอร์นิเจอร์และอื่น ๆ อีกมากมายรวมทั้งมีพันธุ์ไม้หลายชนิดที่นำมาใช้เป็นยารักษาโรคได้ด้วย ในด้านประมง ป่าชายเลนนับเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญสำหรับสัตว์น้ำนานาชนิดที่อาศัยอยู่ในป่าชายเลน และบริเวณชายฝั่ง รวมทั้งการเพาะเลี้ยงชายฝั่งอีกด้วย เป็นต้นว่า พวกกุ้ง หอย ปู และปลา วงจรชีวิตของสัตว์น้ำเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับป่าชายเลนโดยตรงอย่างแน่นแฟ้นกล่าวคือ ป่าชายเลนเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย เพาะพันธุ์ และเจริญเติบโตของสัตว์น้ำวัยอ่อน ประชากรของประเทศได้อาศัยจับสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่งทะเลและจากการเพาะเลี้ยงชายฝั่งซึ่งทำรายได้ให้กับประเทศปีละหลายพันล้านบาท ป่าชายเลนของประเทศไทยได้ถูกตัดฟันทำลายเพื่อกิจกรรมอื่นเช่น การทำนาเกลือ ที่อยู่อาศัย สร้างถนนหนทาง สถานที่ราชการอย่างกว้างขวางกล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2504 ประเทศไทยมีป่าชายเลนอยู่ประมาณ 2.3 ล้านไร่ และได้ถูกทำลายแปรสภาพลงเรื่อย ๆ จนในปี พ.ศ. 2536 พบว่ามีป่าชายเลนของประเทศเหลืออยู่เพียง 1.05 ล้านไร่เท่านั้น การทำลายป่าชายเลนไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมใดก็ตาม นอกจากจะมีผลกระทบโดยตรงต่อการสูญเสียพื้นที่และต้นไม้วัดแล้วยังทำให้ปริมาณและการเจริญเติบโตของสัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ในป่าชายเลนบริเวณชายฝั่ง ตลอดจนสัตว์น้ำที่เลี้ยงตามชายฝั่งลดลงไปด้วย ป่าชายเลนนอกจากจะมีความสำคัญโดยตรงด้านป่าไม้และประมงแล้วยังมีประโยชน์ทางอ้อมอีกหลายด้านด้วย กล่าวคือ ป่าชายเลนช่วยในการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยช่วยในการป้องกันชายฝั่งทะเลจากลมพายุที่รุนแรง ป้องกันการพังทลายของดินชายฝั่งจากคลื่นและกระแสน้ำและช่วยกั้นกรองสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ ที่ถูกปลดปล่อยจากบนบก เพื่อลดปัญหาน้ำเน่าเสียในแม่น้ำ ลำคลอง ปากอ่าวและทะเลอีกด้วยการทำลายป่าชายเลนจึงเป็นการทำลาย อุ้ข้าวอุ้มน้ำ ของประชากรโดยเฉพาะบริเวณชายฝั่งและเศรษฐกิจของประเทศอย่างมหาศาล และนอกเหนือกว่านี้ยังเป็นการทำลายป่าอันเป็นมรดกล้ำค่าของชาติอีกด้วย

สรุป การสร้างและการปลูกป่าชายเลนเป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดการดำเนินงานร่วมกันทำงานของเครือข่ายประมงพื้นบ้านจังหวัดจันทบุรีและตราดที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งจังหวัดจันทบุรีและตราดให้มีความอุดมสมบูรณ์

2.5 แนวความคิดเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพกับภูมิปัญญาชาวบ้าน

2.5.1 ความหมายของความหลากหลายทางชีวภาพ วิสุทธิ์ ไบไม้ (2538) ได้อธิบายความหมายของความหลากหลายทางชีวภาพ ไว้ดังนี้ ความหลากหลายทางชีวภาพแปลความจากคำภาษาอังกฤษ biological diversity หรือเขียนอย่างย่อว่า biodiversity ซึ่งมีผู้ให้ความหมายอย่างง่าย

ๆ ว่าเป็นสภาพโดยรวมของสิ่งมีชีวิตและพันธุกรรมทั้งหมดที่ปรากฏอยู่ในโลกนี้ คำจำกัดความของความหลากหลายทางชีวภาพมีความหมายกว้างขวางครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในโลกนี้ไม่ว่าจะเป็นภายในของหน่วยสิ่งมีชีวิตเอง ระหว่างสิ่งมีชีวิตชนิดเดียวกันเอง ระหว่างสิ่งมีชีวิตต่างชนิดที่อยู่ร่วมในประชากรเดียวกันหรือในประชากรที่ต่างกัน ตลอดจนถึงสิ่งแวดล้อมที่อยู่โดยรอบทั้งที่มีชีวิตและที่ไม่มีชีวิตในชุมชนของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศที่แตกต่างกัน วิสุทธิ์ สรุปลความหมายของความหลากหลายทางชีวภาพว่าหมายถึงความหลากหลายใน 3 ประเด็นที่เห็นได้ชัดคือ 1) ความหลากหลายชนิดหรือสปีชีส์ ของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นพวกโปรคาริโอต จุลินทรีย์ พืช สัตว์รวมทั้งมนุษย์ด้วย 2) ความหลากหลายทางพันธุกรรมที่มีอยู่ในแต่ละหน่วยสิ่งมีชีวิตที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มในประชากรหรือเป็นกลุ่มของประชากร 3) ความหลากหลายทางนิเวศวิทยาตามแหล่งที่อยู่อาศัยต่าง ๆ กันของสิ่งมีชีวิต ดังนั้นจึงอาจกล่าวถึงความหลากหลายทางชีวภาพในเชิงพันธุกรรมหรือยีนในเชิงสปีชีส์และในเชิงนิเวศวิทยาซึ่งสอดคล้องกับลำดับขั้นของการผสมผสานองค์ประกอบ (organization) ของสิ่งมีชีวิตที่มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการไปตามใน 3 ประเด็นหลักนี้จะต้องมีความผสมกลมกลืนและสอดคล้องกันตามสภาพสมดุลของธรรมชาติที่เป็นผลพวงมาจากการปรับเปลี่ยนเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการจะดำเนินต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุดโดยไม่มีจุดเป้าหมายใด ๆ ทั้งสิ้นนั่นคือ สัจธรรมของความเป็นอนิจจังของสรรพสิ่งทั้งมวลบางกรณีการเปลี่ยนแปลงอาจวิวัฒนาการไปเป็นสิ่งมีชีวิตรูปแบบใหม่หรือแตกแขนงออกเป็นสปีชีส์ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น

2.5.2 คุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพ วิสุทธิ์ ใบไม้ (2538) ได้ อธิบายคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพไว้ดังนี้ ความหลากหลายทางชีวภาพมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเป็นอยู่และความอยู่รอดของมนุษย์เพราะความหลากหลายทางชีวภาพเป็นทรัพยากรธรรมชาติอย่างหนึ่งซึ่งเป็นที่พึ่งพาอาศัยของมนุษย์โดยเป็นปัจจัยสี่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค สำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมในอดีตกาลที่ผ่านมา มนุษย์ได้เรียนรู้การใช้ทรัพยากรชีวภาพเพื่อการดำรงชีวิตอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติและมนุษย์ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสมดุลของธรรมชาติตามกระบวนการวิวัฒนาการของมนุษย์ตั้งแต่เริ่มอุบัติขึ้นมาบนโลกนี้เมื่อประมาณ 2 ล้านปีที่ผ่านมานอกจากนั้นมนุษย์ยังได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากธรรมชาติและใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพจนพัฒนามาเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่สร้างสรรค์และสั่งสมสืบสานเป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดเป็นกระบวนการที่นำไปสู่ความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรม ประจักษ์ของสังคมพื้นบ้านในกลุ่มชนต่าง ๆ และกลายเป็นเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ที่หลากหลายในทุกมุมโลก ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นผลผลิตของกระบวนการวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้นควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อม ในทางชีววิทยาถือว่าความหลากหลายทางชีวภาพมีความสำคัญยิ่งสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ของสิ่งมีชีวิตและกลไกการเกิดสิ่งมีชีวิตชนิดใหม่ ๆ ที่มีความหลากหลายในแต่ละพื้นที่ของทุกส่วนของโลกแต่ในด้านเศรษฐกิจและสังคมทั่วไปแล้วมักมีข้อสงสัยและความไม่แน่ใจเกี่ยวกับคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพเพราะการค้นหาคุณค่าของสิ่งมีชีวิตชนิดใดชนิดหนึ่งเราจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในสิ่งมีชีวิตนั้นเสียก่อน ถ้าหากเราไม่เคยรู้จักมันเลยและไม่รู้ว่าสิ่งนั้น

อยู่ในโลกนี้แล้ว เราจะรู้สึกคุณค่าของมันได้อย่างไร หากจะคิดอย่างนักธรรมชาติวิทยาผู้มีความเชื่อมั่นว่าสิ่งมีชีวิตทุกชนิดที่อุบัติขึ้นมาและมีชีวิตอยู่ได้ในสภาพธรรมชาติย่อมมีคุณค่าในตัวของมันเองเสมอ เพียงแต่ว่าเราจะมีวิธีการค้นคว้าหาความรู้และนำคุณค่าของมันมาใช้ได้อย่างเหมาะสมหรือไม่เท่านั้นคงไม่ใช่เรื่องง่ายนักที่จะนำเอาหลักการคำนวณทางเศรษฐศาสตร์มาใช้ประเมินคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งมีชีวิตที่แฝงอยู่ในความหลากหลายรูปแบบต่าง ๆ กันอย่างซับซ้อนนักวิชาการมีความรู้สึกดีกว่าที่จะศึกษาประเมินคุณค่าอย่างแท้จริงของความหลากหลายทางชีวภาพที่เห็นสมควรจะอนุรักษ์ไว้ได้ทันใจผู้บริหารการพัฒนาประเทศก็คงจะไม่มี ความหลากหลายทางชีวภาพหลงเหลือไว้ให้เชยชมและเก็บเกี่ยวผลประโยชน์กันมีข้อมูลแสดงให้เห็นถึงคุณค่าและประโยชน์ของความหลากหลายทางชีวภาพต่อกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์โดยเฉพาะสัตว์และพืชนานาชนิดที่มนุษย์นำเอามาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งสิ้น ในด้านการเกษตรกรรม การแพทย์และการอุตสาหกรรมดังตัวอย่างที่พอสรุปได้ดังนี้

1. การเกษตรกรรม

อาจมองถึงประโยชน์ของพืชที่มนุษย์นำมาใช้ให้เกิดคุณค่าทางการเกษตรกรรม โดยเฉพาะการนำเอามาเป็นอาหารปัจจุบันเราทราบดีว่ามีพืชจำนวนไม่น้อยกว่า 5,000 ชนิดที่ใช้กินได้ และมีไม่น้อยกว่า 150 ชนิดที่มนุษย์นำมาเพาะปลูกเป็นอาหารสำหรับคนและสัตว์เลี้ยง แต่ในจำนวนนี้มีพืชเพียงประมาณ 20 ชนิดเท่านั้นที่ใช้เป็นอาหารของประชากรโลกโดยเฉพาะพืชที่มีผลผลิตเป็นอาหารหลักคือพวกแป้ง ได้แก่ ข้าว ข้าวโพดและมันฝรั่ง ความหลากหลายของพืชชนิดต่าง ๆ ที่มนุษย์นำมาใช้เป็นแหล่งอาหารจะเป็นแหล่งวัตถุดิบที่ถูกนำมาใช้ในการปรับปรุงคัดสายพันธุ์เพื่อให้ได้ผลผลิตเพิ่มมากขึ้น ดังตัวอย่างเช่น

ก) มะเขือเทศพันธุ์เก่าแก่ที่ถูกค้นพบในประเทศเปรูเมื่อไม่นานมานี้และถูกนำมาผสมพันธุ์และคัดสายพันธุ์กับพันธุ์ที่เกษตรกรเคยใช้กันอยู่ทำให้ได้ผลผลิตน้ำตาลเพิ่มสูงขึ้นคิดเป็นมูลค่าหลายสิบล้านบาทต่อปี

ข) ข้าวโพดชนิดใหม่ที่ถูกค้นพบเมื่อเร็ว ๆ นี้ในประเทศเม็กซิโกช่วยเพิ่มความสามารถต้านทานโรคที่เกิดจากไวรัสได้ดี ข้าวโพดชนิดหานี้พบเฉพาะในป่าของเม็กซิโกเท่านั้น

ค) การค้นพบยีนที่ต่อต่อเพื่อลี่ยกระโดดสีน้ำตาลในพันธุ์ข้าวพื้นบ้านจากจังหวัดสุโขทัยเมื่อ 30 ปีก่อนได้ถูกนำมาใช้พัฒนาปรับปรุงสายพันธุ์ข้าวที่ต่อต่อแมลงศัตรูที่ใช้กันอย่างกว้างขวางในประเทศไทยในขณะนี้ในทำนองเดียวกันการค้นพบยีนที่มีคุณสมบัติต่อต้านโรคข้าวในประชากรธรรมชาติของข้าวชนิดเก่าแก่ในประเทศอินเดียช่วยทำให้ผลผลิตข้าวสูงขึ้นในภูมิภาคเอเชีย

ง) ยีนที่มีคุณสมบัติต่อต้านโรคในอ้อยในภูมิภาคเอเชียช่วยทำให้อุตสาหกรรมน้ำตาลจากอ้อยของประเทศสหรัฐอเมริกาดำเนินกิจการมาได้จนถึงปัจจุบัน

จากตัวอย่างที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าถ้ามีการสนับสนุนให้มีการศึกษาค้นคว้าหาความหลากหลายของพืชนานาพันธุ์ในประชากรธรรมชาติที่ยังคงความหลากหลายทางชีวภาพอยู่ในบางพื้นที่ของเมืองไทยก็อาจมีการค้นพบพืชชนิดใหม่ ๆ ที่มีประโยชน์ต่อมนุษย์ประกอบกับการนำเอาเทคนิคทางพันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพมาใช้จะทำให้สามารถพัฒนาปรับปรุงพืชพันธุ์ใหม่ ๆ ได้

อย่างรวดเร็วและยังประโยชน์ให้แก่ชาวไทยและชาวโลกอย่างใหญ่หลวงทีเดียว ความต้องการด้านอาหารของประชากรโลกในส่วนที่มีการเพิ่มของประชากรมากมายโดยเฉพาะในประเทศที่สามประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมดินฟ้าอากาศอันเนื่องมาจากกิจกรรมของคนในท้องถิ่นเป็นปัจจัยสำคัญทำให้เกิดการผลักดันให้นักวิชาการชีววิทยาและเกษตรกรจำเป็นต้องแสวงหาและรักษาความหลากหลายของพืชพันธุ์ธัญญาหารต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ปรับปรุงสายพันธุ์ให้เหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศของแต่ละท้องถิ่นเพื่อให้เกิดผลผลิตเพียงพอแก่ความต้องการความหลากหลายของพืชชนิดใหม่ ๆ ที่มีความแปรผันทางพันธุกรรมอาจได้รับการศึกษาปกป้องรักษาพันธุ์ไว้โดยการอนุรักษ์ป่าหรือบริเวณแหล่งที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติของพืชเหล่านั้นให้คงอยู่ในสภาพเดิมให้มากที่สุดควบคู่กับการนำเอาไว้ในห้องเก็บรักษาเมล็ดสายพันธุ์ในธนาคารเมล็ดหรือธนาคารยีนซึ่งถือปฏิบัติกันบ้างแล้วในหลายประเทศ

2. การแพทย์

คนสมัยก่อนเรียนรู้ความสำคัญของพืชบางชนิดที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการบำบัดรักษาโรคร้ายไข้เจ็บอย่างได้ผลดีมาเป็นเวลายาวนานนับเป็นพัน ๆ ปีมาแล้วแต่น่าเสียดายที่พืชสมุนไพรถูกมองข้ามและถูกละเลยไปในเวลาหลายสิบปีที่ผ่านมาเพราะความเชื่อในศักยภาพและประสิทธิภาพทางการแพทย์สมัยใหม่จนลืมวิธีการรักษาแบบโบราณด้วยยาสมุนไพรเกือบหมดสิ้น แต่ก็ยังนับว่าโชคดีที่ยังมีคนหัวโบราณที่ยากจนในประเทศโลกที่สามรวมทั้งประเทศไทยด้วยที่ยังนิยมใช้ยาสมุนไพรหรือด้วยความจำใจใช้ยาสมุนไพรรักษาโรคร้ายไข้เจ็บตามตำราแพทย์แผนโบราณที่สั่งสมและถ่ายทอดกันต่อ ๆ มากลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือปราชญ์ชาวบ้าน ปัจจุบันพืชสมุนไพรกลับมาได้รับความนิยmsgอย่างกว้างขวางอีกครั้งหนึ่ง ในขณะที่พืชสมุนไพรที่รู้จักกันดีหลายชนิดที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วจากการที่มีคนต้องการใช้มากขึ้นและจากการที่พื้นที่ป่าถูกทำลายไปมากประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนาอย่างประเทศไทยเรานำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์มากมายประมาณว่าร้อยละ 40 ของยารักษาโรคต่าง ๆ ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนั้นได้มาจากตัวยาสมุนไพรหรือไม่ก็ได้มาจากการศึกษาสารเคมีที่มีต้นกำเนิดมาจากสารสกัดจากพืชสมุนไพรในป่าธรรมชาติทั้งสิ้น ตัวอย่างเช่น พังพวยฝรั่งชนิดหนึ่งที่ขึ้นอยู่ในป่าของเกาะมาดากาสกาชาวบ้านพื้นเมืองใช้พืชสมุนไพรนี้จากการสังเกตว่าพืชชนิดนี้มีพิษและเป็นอันตรายถึงชีวิตต่อสัตว์ที่กินมันยิ่งไปกว่านั้นชาวบ้านยังสังเกตว่าพืชกลุ่มนี้ไม่ค่อยมีโรคที่เกิดจากเชื้อโรคและปรสิตต่าง ๆ เลยเมื่อนักวิทยาศาสตร์นำพืชสมุนไพรนี้มาสกัดและวิเคราะห์ศึกษาทางด้านเคมีก็พบว่าพืชชนิดนี้มีผลผลิตเป็นพวกแอลคาลอยด์หลายชนิดรวมทั้ง vincristine และ vinblastine ซึ่งมีคุณสมบัติเป็นตัวยารักษาโรคมะเร็งได้เป็นอย่างดี จึงนับว่าพืชสมุนไพรชนิดนี้มีคุณค่าทางเศรษฐกิจปีละหลายร้อยล้านบาทหากไม่มีการค้นพบพืชกลุ่มนี้เสียก่อนแล้วมนุษย์เราจะคงสูญเสียสิ่งที่มีคุณค่าที่สุดอย่างหนึ่งไปอย่างน่าเสียดายโดยที่ตัวเราเองไม่มีทางรู้ได้เลย ยาควินินที่ใช้รักษาโรคมาลาเรียในสมัยก่อนเป็นผลผลิตของพืชพวก cinchona ที่ถูกนำมาใช้ครั้งแรกในเปรูและต่อมาแพร่หลายกระจายไปทั่วโลกเพราะตัวยานี้มีคุณสมบัติบำบัดรักษาไข้มาลาเรียได้เป็นอย่างดี ปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์สามารถสังเคราะห์สารควินินขึ้นมาใช้ได้จากการเรียนรู้โครงสร้างทางเคมีของ

สารที่สกัดจากพืชนั่นเอง ในทำนองเดียวกันชาวจีนและชาวเวียดนามรู้จักนำพืช qinghaosu (*Artemisia annua*) มาใช้รักษาไข้มาลาเรียเป็นเวลายาวนานนับเป็นพัน ๆ ปีแล้วและยังใช้ได้ผลดีมาจนถึงทุกวันนี้ยากที่จะหายาสมัยใหม่ทดแทนได้ ปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์พบว่าสารที่สกัดได้จากพืชชนิดนี้คือ artesiminin มีฤทธิ์ฆ่าเชื้อมาลาเรียได้ดีและได้พัฒนาสังเคราะห์สารอนุพันธ์ของ artesiminin ขึ้นมาใหม่อีก 2 ชนิดคือ artemether และ artesunate ซึ่งมีฤทธิ์ทำลายเชื้อมาลาเรียได้ดีเช่นเดียวกัน

ในป่าชื้นเขตร้อนอย่างเช่นประเทศไทยเราเชื่อว่าจะมีพันธุ์พืชสมุนไพรที่มีคุณค่าอีกมากมายที่ยังไม่ได้ถูกค้นพบและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างจริงจัง จะเห็นได้ว่ามีข่าวอยู่บ่อยครั้งที่ชาวบ้านพบพันธุ์พืชประหลาดหลายอย่างในป่าชื้นเขตร้อนของบ้านเราที่ชาวบ้านนำมาใช้รักษาโรคได้ดีและมีพืชบางชนิดที่สัตว์หรือคนกินเข้าไปแล้วเป็นอันตรายถึงชีวิตถ้าหากว่าพันธุ์พืชประหลาดดังกล่าวได้รับการศึกษาอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการก็อาจพบว่ามันมีคุณค่าต่อมนุษย์อย่างใหญ่หลวงทีเดียว ดังในกรณีตัวอย่างของต้นเปล้าน้อยคนไทยโบราณรู้จักประโยชน์ของต้นเปล้าน้อยว่ามีสรรพคุณใช้รักษาโรคกระเพาะและลำไส้ได้ผลดีมากเป็นเวลายาวนานมาแล้วและเมื่อไม่นานมานี้ นักวิทยาศาสตร์ญี่ปุ่นได้ศึกษาวิเคราะห์สารเคมีจนสาระสำคัญในใบเปล้าน้อยและนำไปจดสิทธิบัตรเป็นตัวยาเปลาโนทอลและผลิตเป็นยารักษาโรคกระเพาะและลำไส้ออกจำหน่ายทั่วโลกมีมูลค่าไม่ต่ำกว่าปีละ 700-800 ล้านบาท โดยที่คนไทยไม่ได้รับประโยชน์อะไรเลยจากทรัพย์สินชีวภาพชนิดนี้ที่มีอยู่เฉพาะในเมืองไทยเท่านั้น หมอชาวบ้านหรือหมอแผนโบราณสมัยก่อนนับว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านมีความสำคัญต่อสังคมท้องถิ่นอย่างมากแต่ในระยะหลังนี้จำนวนหมอชาวบ้านลดน้อยลงมาก หมอชาวบ้านหรือปราชญ์ชาวบ้านรุ่นเก่าบางคนได้สูญหายตายจากไปแล้วพร้อมกันองค์ความรู้ที่มีอยู่อย่างมากมายในแต่ละคนอย่างน่าเสียดายยิ่งแต่หมอชาวบ้านบางคนก็อาจถ่ายทอดวิชาความรู้ที่เล่าเรียนสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุให้แก่ลูกหลานบ้างตามประเพณีของคนโบราณ แต่บางคนก็ไม่มีโอกาสได้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่อย่างน่าเสียดายเพราะคนรุ่นใหม่ไม่ได้ให้ความสนใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่าต่อสังคมพื้นบ้าน อาจถือว่าเป็นการสูญเสียบุคลากรปราชญ์ชาวบ้านที่ล้ำค่าไปอีกทางหนึ่ง ปัจจุบันหมอชาวบ้านเป็นกลุ่มภูมิปัญญาไทยที่ควรได้รับการดูแลเอาใจใส่ ทะนุถนอมไว้เพื่อให้สามารถถ่ายทอดวิชาการความรู้สู่รุ่นต่อ ๆ ไป

3. การอุตสาหกรรม

ผลผลิตจำพวกสารเคมีจากพืชและสัตว์นานาชนิดถูกนำมาใช้เป็นยารักษาโรคและยากำจัดแมลงศัตรูพืชและสัตว์เลี้ยงแทนการใช้สารเคมีสังเคราะห์ซึ่งส่วนมากมีฤทธิ์ตกค้างที่เป็นพิษและเป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตรวมทั้งมนุษย์และสัตว์อื่น ๆ ยาฆ่าแมลงบางชนิดที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมยังอาจเป็นต้นเหตุสำคัญของการเกิดมลพิษของสภาวะแวดล้อมในสังคมทั่วไปอีกด้วย ชาวแอฟริกาตะวันตกนำถั่วชนิดหนึ่ง (*Physostigma venenosum*) มาสกัดใช้เป็นยาพิษฆ่าสัตว์มาเป็นเวลาช้านาน การศึกษาทางวิทยาศาสตร์ของสารที่สกัดได้จากถั่วชนิดดังกล่าวพบว่ามันมีประโยชน์อย่างยิ่งโดยนำมาพัฒนาใช้เป็นตัวยาสำคัญพวก methyl carbamate ที่ใช้เป็นยาฆ่าแมลงหลายชนิดพวกอินเดียนแดงในอเมริกาใต้ใช้พืชพันธุ์เลื้อยชนิดหนึ่ง (*Lonchocarpus*) ที่ขึ้นอยู่ในป่าชื้นเขตร้อนเป็นยา

พิษสำหรับการจับปลาในท้องถื่นของตนปัจจุบันที่สกัดได้จากรากพืชพันธุ์เลื้อยเหล่านั้นถูกนำมาพัฒนาเป็นสารเคมีกลุ่ม rotenone ใช้เป็นยาฆ่าแมลงที่มีประสิทธิภาพในการกำจัดแมลงศัตรูพืชได้ดี พืชอีกชนิดหนึ่ง (Chondrodendron tomentosum) สามารถสร้างเคมีที่เป็นพิษต่อสัตว์นักวิทยาศาสตร์ ได้สกัดเอาสารพิษพวก d-tubocuraine มาใช้ประโยชน์เป็นยาชาหรือยาสลบที่จำเป็นในการผ่าตัด อวัยวะภายในช่องท้องได้เป็นผลดีอีกด้วย ในประเทศไทยเราได้มีการใช้พืชพื้นบ้านบางชนิดเพื่อการควบคุมหรือกำจัดแมลงศัตรูพืช เช่น ใบสะเดาซึ่งถูกนำมาบดทำเป็นสารละลายใช้ฉีดพ่นพืชผลและพืชสวนเพื่อป้องกันแมลงศัตรูพืชหรือฆ่าแมลงศัตรูพืชได้ดีโดยไม่ก่อให้เกิดมลพิษ ในทำนองเดียวกันสกัดจากดีป्लीมีฤทธิ์ฆ่าแมลงศัตรูพืชได้หลายชนิด อาทิ หนอนไผ่ฝักและแมลงวันผลไม้ เป็นต้น ผลผลิตของพืชป่าหลายชนิดถูกนำมาใช้ประโยชน์ในทางอุตสาหกรรมหลายอย่าง เช่น น้ำมันพืช ยางธรรมชาติ พลาสติก สารเคมีธรรมชาติเหล่านี้มีคุณสมบัติเหนือกว่าพวกสารเคมีสังเคราะห์ที่ผลิตได้จากพวกปิโตรเคมีและสารที่ผลิตที่ขึ้นตามธรรมชาติเป็นที่ต้องการของตลาดอุตสาหกรรมมากขึ้นทุกขณะ นอกจากนั้นผลผลิตจากพืชบางชนิดก็ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มและเครื่องประดับของมนุษย์ในสังคมยุคใหม่ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเสื้อผ้าอาภรณ์ เชือก แห เครื่องใช้ภายในบ้าน รวมทั้งเฟอร์นิเจอร์ระดับบ้านสูงของเครื่องใช้บางอย่างอาจเป็นสารสังเคราะห์แต่ก็ต้องสังเคราะห์มาจากสารเริ่มต้นที่สกัดมาจากพืชเป็นหลักสำคัญ นอกจากความหลากหลายทางชีวภาพจะเอื้ออำนวยประโยชน์สำหรับการอยู่ดีกินดี โดยเป็นปัจจัยสี่ของมนุษย์ดังกล่าวแล้วทรัพยากรชีวภาพที่มีอยู่ในป่าขึ้นเขตร้อนเหล่านั้นยังเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารเชื่อมสายใยให้กับมนุษย์และสรรพสิ่งมีชีวิตในธรรมชาติตลอดจนเป็นต้นแบบของศิลปะวัฒนธรรมและสังคมประจำท้องถิ่นของมนุษย์

วิสุทธิ ใบไม้ (2538) ได้อธิบายภูมิปัญญาไทยกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพของท้องถิ่น การพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยไม่ฝืนธรรมชาติเป็นแนวทางการพัฒนายุคใหม่ที่มีความโยงโยงไปถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนโดยเฉพาะทรัพยากรด้านความหลากหลายทางชีวภาพที่บรรพบุรุษของเราได้หยิบมาใช้สอยอย่างทะนุถนอมเป็นเวลายาวนานนับพัน ๆ ปี และได้สั่งสมความรู้ความเข้าใจในการใช้ทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืนมาโดยตลอดในรูปแบบของหมอชาวบ้านที่ใช้วิธีการรักษาโรคภัยไข้เจ็บแบบโบราณจากพืชสมุนไพรที่หาได้จากป่าเขาลำเนาไพรที่มีอยู่มากมายในอดีตและในรูปแบบของเกษตรพื้นบ้านที่พัฒนาและรักษาพันธุ์พืชอาหารและพันธุ์สัตว์เลี้ยงการดำรงชีวิตบรรพชนไทยได้สั่งสมความรู้ความเข้าใจและได้ใช้ทรัพยากรชีวภาพที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์อย่างชาญฉลาดในภาพลักษณ์ของ ภูมิปัญญาชาวบ้านและปราชญ์ชาวบ้านแต่เป็นเรื่องที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่ทรัพยากรบุคคลทั้ง 2 ประเภทนี้ได้ถูกทอดทิ้งและอาจถูกเหยียดหยามว่าเป็นคนโบราณล้าสมัยไม่พัฒนาตามกระแสการพัฒนาโดยนักพัฒนายุคใหม่ที่มีแนวคิดแบบตะวันตก ในช่วง 20-30 ปีที่ผ่านมาทำให้ประเทศไทยเราต้องสูญเสียปราชญ์ชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นไปพร้อม ๆ กับการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพอย่างน่าเสียดายยิ่งเสมือนเป็นการทุบหม้อข้าวของตัวเองอย่างน่าละอายใจและไม่น่าให้อภัย ครั้นเมื่อกระแสการพัฒนาตามแบบตะวันตกได้ชี้แนะว่าการพัฒนายุคใหม่จะต้องเน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนกลุ่มนักพัฒนาของไทยเราก็ต้องสนองตอบกระแสการพัฒนาแนวใหม่ตามไปด้วยแท้ที่จริงแล้วก็ไม่

น่าจะเรียกว่าเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนยุคใหม่เพราะแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นเป็นวิถีชีวิตของบรรพชนไทยในอดีตได้ถือปฏิบัติต่อกันมาเป็นเวลานานนับพัน ๆ ปีเพียงแต่เราไม่ได้ใส่ใจในภูมิปัญญาไทยและแนวความคิดของปราชญ์ชาวบ้านของเราเท่านั้นเองเสมือนว่าอยู่ใกล้เกลือกินด่างฉันใดก็ฉันนั้น กลุ่มชนในสมัยก่อนได้พัฒนาวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับป่าโดยใช้ทรัพยากรชีวภาพจากป่าเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตบรรพชนไทยได้สั่งสมประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับพืชสมุนไพร นำพืชพรรณจากป่าและสัตว์ป่ามาพัฒนาเป็นอาหารหรือเป็นสัตว์ใช้งาน เช่น ช้าง ม้า วัว ควายตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตที่รู้จักกันในทางวิชาการปัจจุบันว่านิเวศวิทยา ดังนั้นสภาพธรรมชาติของป่าชื้นเขตร้อนจึงไม่ได้เป็นเพียงแหล่งสะสมความหลากหลายทางชีวภาพแต่อย่างเดียวนั้นแต่ยังเป็นแหล่งธรรมชาติที่ให้ความรู้ ความคิด เชิงปรัชญาชีวิตของบรรพชนไทยที่แสดงออกในรูปลักษณะของ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีที่หลากหลายกระจุกกระจายตามชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศความรู้เชิงปัญญาท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้านดังกล่าวถือได้ว่าเป็นความรู้แบบเทคโนโลยีพื้นบ้านยุคโบราณซึ่งมีคุณค่ายิ่งสำหรับการนำไปใช้ในการพัฒนาสมัยใหม่โดยใช้ควบคู่กับเทคโนโลยีชีวภาพยุคใหม่ เช่น การผลิตยารักษาโรคจากพืชสมุนไพรที่ได้มาจากภูมิปัญญาของหมอชาวบ้านหรือตำรายาแผนโบราณ การปรับปรุงสายพันธุ์พืชเพราะปลูกหรือพืชผลและสัตว์เลี้ยงเพื่อใช้เป็นอาหารของมนุษย์ได้มาจากภูมิปัญญาของชาวไร่ ชาวนา ชาวสวนยุคโบราณที่สืบสานถ่ายทอดความรู้ต่อ ๆ กันมาจนรู้ว่าจะปลูกพืชอะไรบ้าง ปลูกอย่างไร ปลูกในช่วงเวลาไหนและจะเก็บรักษาพันธุ์ไว้ได้อย่างไร วิธีเก็บคัดเลือกสายพันธุ์ จะทำอย่างไรความรู้พื้นบ้านแบบชาวบ้านเหล่านี้ได้ถูกนำกลับมาใช้อีกครั้งหนึ่งในยุคปัจจุบันที่เรียกชื่อต่าง ๆ กันเช่น เกษตรทางเลือก เกษตรผสมผสานเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน วนเกษตร เกษตรธรรมชาติ เกษตรอินทรีย์ ไร่ นา ป่าผสม เกษตรกรครบวงจร

2.6 แนวความคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต

ความหมายของคุณภาพชีวิต พรทิพา นิโรจน์ (2551) ได้รวบรวมความหมายของคุณภาพชีวิต ไว้ตั้งยูเนสโก (UNESCO. 1978 : 88) ได้นิยามความหมายคุณภาพชีวิตไว้ว่าคุณภาพชีวิตเป็นความรู้สึกของการอยู่อย่างพึงพอใจ (มีความสุข มีความพอใจ) ต่อองค์ประกอบต่าง ๆ ของชีวิตซึ่งมีส่วนสำคัญมากที่สุดของบุคคล

ยุพา อุดมศักดิ์ (2517) กล่าวว่าคุณภาพชีวิตที่ดีคือคุณภาพในด้านสุขภาพ สังคม เศรษฐกิจ การศึกษา การเมืองและศาสนา ซึ่งเป็นค่าเทียบเคียงไม่มีเกณฑ์ตายตัวแต่ละคนและแต่ละประเทศอาจกำหนดมาตรฐานต่างๆ ตามต้องการ เกณฑ์คุณภาพชีวิตย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและสภาพการณ์

นิพนธ์ คันธเสวี (2525) ให้ความหมายว่า คุณภาพชีวิตคือระดับของสภาพการดำรงชีวิตของมนุษย์ตามองค์ประกอบของชีวิต อันได้แก่ ร่างกาย อารมณ์ สังคม ความคิดและจิตใจ

กุหลาบ รัตนสังจธรรมและคณะ (2535) อธิบายว่าคุณภาพชีวิตหมายถึงสภาพความเป็นอยู่ของบุคคลทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม ความคิดและจิตใจที่ทำให้บุคคลสามารถดำรงอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างเหมาะสม

ศิริ ฮามสุโพรี่ (2543) อธิบายว่า คุณภาพชีวิตหมายถึงคุณภาพในด้านสุขภาพ สังคม เศรษฐกิจ การศึกษา การเมือง และศาสนา ซึ่งเป็นค่าเทียบเคียงไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวแน่นอน กล่าวคือ ทุกคนหรือทุกประเทศอาจกำหนดมาตรฐานต่างๆ กันไปตามความต้องการและความ ต้องการคุณภาพชีวิตนี้จะเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลเวลาและกาลเทศะหรือคุณภาพชีวิตยังหมายถึงชีวิต ของบุคคลที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างเหมาะสมไม่เป็นภาระและไม่ก่อให้เกิดปัญหาแก่ สังคมเป็นชีวิตที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายจิตใจและสามารถดำรงชีวิตที่ขอบธรรมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และค่านิยมสังคมตลอดจนแสวงหาสิ่งที่ตนปรารถนาให้ได้มาอย่างถูกต้องภายใต้เครื่องมือและทรัพยากร ที่มีอยู่คุณภาพชีวิตสามารถแบ่งได้3ประการคือ

1. ทางด้านร่างกายคือบุคคลจะต้องมีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บอันเป็นผลตอบสนองมาจากปัจจัยพื้นฐาน
2. ทางด้านจิตใจคือบุคคลจะต้องมีสภาวะจิตใจที่สมบูรณ์ร่าเริงแจ่มใสไม่วิตกกังวล มีความรู้สึกพึงพอใจในชีวิตตนเองและครอบครัวและสังคมสิ่งแวดล้อมมีความปลอดภัยในชีวิต
3. ทางด้านสังคม คือบุคคลสามารถดำรงชีวิตภายใต้บรรทัดฐาน และค่านิยมของสังคมในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมได้อย่างปกติสุข

นิศารินทร์ ศิลปะเดช (2539) กล่าวถึงคุณภาพชีวิตไว้ว่าเป็นสิ่งที่แต่ละคน กำหนดและสร้างขึ้น จะมีลักษณะอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับความเข้าใจและการรับรู้ภาพชีวิตที่ตนปรารถนา และสามารถที่จะแสดงออกมาตามที่ตนเข้าใจและต้องการ ซึ่งก็จะแตกต่างกันไปตามที่แต่ละคนได้ เรียนรู้ และรับเอาความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตที่พึงปรารถนามาแตกต่างกัน ความรู้และประสบการณ์ที่ บุคคลได้รับจากการอบรมเลี้ยงดูและสังคมวัฒนธรรมที่แวดล้อมอยู่จะมีอิทธิพลต่อการมองเห็นภาพชีวิต ที่ตนเองต้องการแตกต่างกันดังนั้นเป้าหมายและวิธีการที่จะทำให้คุณภาพชีวิตของแต่ละคนจึงแตกต่างกัน

พรทิพา นิโรจน์ (2551) จึงได้สรุปว่า สรุปแล้วคุณภาพชีวิตหมายถึง สภาพแวดล้อมของชีวิตที่สมดุลกันทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม ตลอดทั้งศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีและค่านิยมในสังคมที่ทำให้สมาชิกในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

องค์ประกอบของคุณภาพชีวิตพรทิพา นิโรจน์ (2551) ได้ศึกษารวบรวม องค์ประกอบของคุณภาพชีวิต ไว้ดังนี้ยูเนสโก (UNESCO. 1981) การมีคุณภาพชีวิตต้องมีความ เกี่ยวข้องกับอาหาร สุขภาพอนามัย การศึกษา สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐาน การมีงานทำค่านิยมศาสนาจริยธรรมกฎหมายและปัจจัยทางจิตวิทยา

ยุพา อุดมศักดิ์ (2527) กล่าวว่าคุณภาพชีวิตของบุคคลต้องประกอบด้วย สุขภาพทั้งกายและใจ การศึกษา เศรษฐกิจและการเมือง ศาสนา สิ่งแวดล้อม สวัสดิการสังคมและอื่นๆ

นวลศิริ เปาโรหิตย์ (2533) กล่าวถึงคุณภาพชีวิตว่าชีวิตที่มีสุขทั้งกายและ จิตใจนั้นต้องสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและสังคมที่ตนอยู่อาศัยได้เป็นอย่างดีและสามารถ ดำรงชีวิตให้เป็นประโยชน์กับตัวเอง สังคมและประเทศชาติได้อีกด้วย

รอมมีและบราวน์ (Rommy and Brown.1992) กล่าวถึงคุณภาพชีวิตว่าเป็นแนวคิดที่อยากจะนิยามให้เป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการ โดยมีเหตุผลหลายประการ เหตุผลประการแรกคือเป็นกระบวนการทางด้านจิตใจที่สามารถบรรยาย ดีความโดยผ่านตัวกรองด้านความคิดและภาษาที่ต่างกัน ความคลาดเคลื่อนจากการมองที่หลากหลายเกิดจากประสบการณ์พื้นฐานความรู้ ประเด็น การนำเสนอข้อเท็จจริงต่าง ๆ ประการที่สองความคิดในเรื่องคุณภาพชีวิตขึ้นอยู่กับคุณค่าที่แฝงอยู่อย่างมาก นักวิจัยจึงต้อง กำหนดกรอบความหมายให้ชัดเจน เพื่อที่จะสามารถประเมินผลได้ ประการที่สาม ความคิดก่อให้เกิดความเข้าใจในความเจริญงอกงามและพัฒนาการของมนุษย์ การมีอายุยืนยาว กระบวนการทางด้านจิตใจ ล้วนอยู่ภายใต้อิทธิพลขององค์ประกอบต่าง ๆ รวมทั้งค่านิยมด้วย ซึ่งหากนิยามเป็นแบบเดียวกันก็หมายถึงคนทุกคน โดยไม่มีการคำนึงถึงความแตกต่างทางด้านอายุ ช่วงชั้นทางสังคม การศึกษา ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลจากสิ่งต่าง ๆ คล้ายคลึงกัน ซึ่งคงยากที่จะยอมรับจุดนี้ได้ ถึงแม้จะเป็นการยากในการที่จะกำหนดนิยามของ คุณภาพชีวิต ให้อยู่ภายใต้การเป็นสากลอย่างไรก็ตาม ก็มีผู้ให้นิยามไว้ในลักษณะต่างๆกันไป แม้ว่าจะไม่มีนิยามใดของคุณภาพชีวิตที่ทำให้เกิดการยอมรับเป็นเอกฉันท์ ทั้งนี้ เพราะมีหลายเรื่องหลายประเด็นที่รวมอยู่ เช่น เรื่องที่เกี่ยวข้องกับร่างกาย จิตใจ ความรู้สึกเกี่ยวกับความเป็นอยู่ที่ดีเรื่องเพศ และกิจวัตรประจำวัน

จิตชัย ไชยรัตน์ (2536) กล่าวว่าคุณภาพชีวิตหมายถึงสภาพของการดำรงชีวิตในสังคมที่เจ้าของมีความพึงพอใจในช่วงเวลาหนึ่งและความพึงพอใจนี้สามารถวัดหรือประเมินได้ทั้งทางด้านจิตใจและวัตถุประสงค์ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตในช่วงเวลานั้น

ไกรวุฒิ ช่วยสถิต (2541) กล่าวว่า คุณภาพชีวิตหมายถึงความพึงพอใจในชีวิตที่เป็นสุขมีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ อยู่ในครอบครัวที่อบอุ่น มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีชีวิตอยู่ในสังคมและสภาพแวดล้อมที่ดี มีการพักผ่อนหย่อนใจที่เพียงพอ มีความพร้อมและสามารถที่จะดำรง สถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและค่านิยมทางสังคม สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าและปัญหาที่สลับซับซ้อนได้และสามารถดำเนินชีวิตวิธีการที่ชอบธรรมเพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ตนพึงประสงค์ภายใต้เครื่องมือและทรัพยากรที่มีอยู่

พรทิพา นิโรจน์ (2551) คุณภาพชีวิตหมายถึงสภาพแวดล้อมของชีวิตที่สมดุลกันทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม ตลอดจนทั้งศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีและค่านิยมในสังคมทำให้สมาชิกชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สุวัฒน์ มหัตนรินทร์กุลและคณะ (2541 : ออนไลน์) ได้พัฒนาเครื่องมือสำหรับวัดคุณภาพชีวิตขององค์กรอนามัยโลกชุดย่อยฉบับภาษาไทยเป็นเครื่องมือวัดคุณภาพชีวิตที่พัฒนามาจากกรอบแนวความคิดของคำว่าคุณภาพชีวิตซึ่งหมายถึงการประเมินค่าที่เป็นจิตพิสัย (Subjective) ซึ่งฝังแน่นอยู่กับบริบททางวัฒนธรรม สังคมและสภาพแวดล้อม เพราะฉะนั้นนิยามของ QOL จะเน้นไปที่การรับรู้ในเรื่องคุณภาพชีวิตของผู้ตอบ ไม่ได้คาดหวังที่จะเป็นวิธีการที่จะวัดในรายละเอียดของอาการของโรคหรือสภาพต่าง ๆ แต่ถือเป็นการประเมินผลของโรคและวิธีการรักษาที่มีต่อคุณภาพชีวิต

คุณสมบัติของเครื่องวัด เป็นเครื่องชี้วัดที่พัฒนามาจากเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลก 100 ข้อ โดยทำการเลือกคำถามมาเพียง 1 ข้อจากแต่ละหมวดใน 24 หมวด และรวมกันกับหมวดที่เป็นคุณภาพชีวิตและสุขภาพทั่วไปโดยรวมอีก 2 ข้อคำถาม หลังจากนั้น คณะทำงานพัฒนาเครื่องมือคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลกชุดย่อฉบับภาษาไทย ได้ทบทวนและปรับปรุงภาษาในเครื่องมือ WHOQOL - BREF โดยผู้เชี่ยวชาญทางภาษาแล้วนำไปทดสอบความเข้าใจภาษากับคนที่มีพื้นฐานแตกต่างกัน นำมาปรับปรุงข้อที่เป็นปัญหาแล้วทดสอบซ้ำทำเช่นนี้อยู่ 3 รอบ การศึกษาความเชื่อมั่นของเครื่องมือโดยมีค่าความเชื่อมั่น Cronbach's alpha coefficient เท่ากับ 0.8406 ค่าความเที่ยงตรงเท่ากับ 0.6515 โดยเทียบกับแบบวัด WHOQOL 100 ฉบับ ภาษาไทย ที่ WHO ยอมรับอย่างเป็นทางการ

วัตถุประสงค์ เป็นเครื่องมือชี้วัดการเปลี่ยนแปลงระดับคุณภาพชีวิต

วิธีการใช้ เป็นแบบวัดที่ผู้ตอบสามารถประเมินได้ด้วยตนเองในผู้ที่มีอายุ 15-60 ปีไม่จำกัดเพศในกรณีที่ไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ อาจใช้วิธีให้บุคคลอื่นอ่านให้ฟังและผู้ตอบแบบประเมินเป็นผู้เลือกคำตอบด้วยตนเอง

เครื่องมือวัดคุณภาพชีวิต WHOQOL - BREF - THAI ประกอบด้วยข้อคำถาม 2 ชนิด แบบภาวะวิสัย (Perceived objective) และอัตวิสัย (Self - report subjective) จะประกอบด้วยองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต 4 ด้าน ดังนี้

1. ด้านร่างกาย (Physical domain) คือการรับรู้สภาพทางด้านร่างกายของบุคคลที่มีต่อชีวิตประจำวัน เช่นการรับรู้สภาพความสมบูรณ์แข็งแรงของร่างกาย การรับรู้ถึงความสุขสบาย ไม่มีความเจ็บปวด การรับรู้ถึงความสามารถที่จะจัดการกับความเจ็บปวดของร่างกายได้ การรับรู้ถึงพลังกำลังในการดำเนินชีวิตประจำวัน การรับรู้ถึงความเป็นอิสระที่ไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น การรับรู้ถึงความสามารถในการเคลื่อนไหวของตน การรับรู้ถึงความสามารถในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของตน การรับรู้ถึงความสามารถในการทำงานการรับรู้ว่าคุณไม่ต้องการพึ่งพาอาศัยต่าง ๆ หรือการรักษาทางการแพทย์อื่น ๆ เป็นต้น

2. ด้านจิตใจ (Psychological domain) คือการรับรู้สภาพทางจิตใจของตนเองเช่น การรับรู้ความรู้สึกทางบวกที่บุคคลมีต่อตนเอง การรับรู้ภาพลักษณ์ของตนเอง การรับรู้ถึงความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง การรับรู้ถึงความมั่นใจในตนเอง การรับรู้ถึงความคิด ความจำ สมาธิ การตัดสินใจและความสามารถในการเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ของตนที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตเช่น การรับรู้ถึงความเชื่อด้านวิญญาณ ศาสนา การให้ความหมายของชีวิตและความเชื่ออื่น ๆ ที่มีผลในทางที่ดีต่อการดำเนินชีวิตมีผลต่อการเอาชนะอุปสรรคเป็นต้น

3. ความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationships) คือการรับรู้เรื่องความสัมพันธ์ของตนกับบุคคลอื่นการรับรู้ถึงการที่ได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลอื่นในสังคม การรับรู้ตนได้เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือบุคคลอื่นในสังคมด้วยรวมทั้งการรับรู้ในเรื่องอารมณ์ทางเพศหรือการมีเพศสัมพันธ์

4. ด้านสิ่งแวดล้อม (Environment) คือการรับรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต เช่น การรับรู้ว่าคุณมีชีวิตอย่างไรดีหรือไม่ดี มีความปลอดภัยและมั่นคงในชีวิต การรับรู้ว่าได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่ดี ปราศจากมลพิษต่างๆ การคมนาคมสะดวก มีแหล่งประโยชน์ด้านการเงิน สถานบริการทางสุขภาพและสังคมสงเคราะห์ การรับรู้ว่าคุณมีโอกาสที่จะได้รับข่าวสาร หรือฝึกฝนทักษะต่างๆ การรับรู้ว่าคุณได้มีกิจกรรมสันทนาการและกิจกรรมในเวลาว่างเป็นต้น การนำไปใช้ประโยชน์ เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตฉบับย่อนี้สามารถนำไปใช้ในการทดลองทางคลินิก ใช้หาคะแนนพื้นฐาน (baseline scores) ในพื้นที่ ๆ ต้องการและสามารถใช้วัดการเปลี่ยนแปลงระดับคุณภาพชีวิตเมื่อสิ้นสุดระยะเวลาที่ใช้มาตรการอย่างใดอย่างหนึ่ง

ข้อจำกัด

1. การนำแบบวัดคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลกฉบับย่อภาษาไทย ไปใช้กับประชาชนบางกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้สูงอายุอาจจะมีปัญหาในการใช้เนื่องจากในการพัฒนาแบบวัดไม่ได้ศึกษากับบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป แนวทางแก้ไขปัญหาคือการตอบคำถามอาจจะเปลี่ยนไปใช้วิธีการสัมภาษณ์ตามข้อคำถามที่มีอยู่แล้วให้ผู้ตอบเป็นผู้ประเมินด้วยตนเองหากมีข้อสงสัยไม่เข้าใจ ผู้สัมภาษณ์ สามารถอธิบายเพิ่มเติมได้ตามกรอบหรือขอบเขตที่องค์การอนามัยโลกได้กำหนดเอาไว้ในแต่ละหมวด

2. ข้อคำถามบางข้อยังมีจุดอ่อนของการเข้าใจคำถามอยู่บ้าง โดยเฉพาะข้อคำถามเกี่ยวกับเรื่องเพศเป็นคำถามที่ค่อนข้างมีปัญหาอยู่บ้างทั้งนี้เนื่องจากคำถามบางข้อยากที่จะใช้คำถามเพียงคำถามเดียวแล้วให้ผู้ตอบเข้าใจได้อย่างถูกต้องตามวัตถุประสงค์แนวทางแก้ไขกรณีที่น่าไปใช้แล้วเกิดปัญหาไม่เข้าใจคำถามที่ทำได้คือการให้คำอธิบายเพิ่มเติมตามขอบเขตที่องค์การอนามัยโลกกำหนดไว้ในแต่ละข้อคำถาม

สรุปแนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต คุณภาพชีวิตหมายถึงสภาพของการดำรงชีวิตในสังคมที่เจ้าของมีความพึงพอใจในช่วงเวลาหนึ่งและความพึงพอใจนี้สามารถวัดหรือประเมินได้ทั้งทางจิตใจและวัตถุปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตในช่วงเวลานั้น การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้นำกรอบแนวคิดของตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลกมาปรับใช้เป็นคำถามในการเก็บข้อมูลคุณภาพชีวิตของชาวบ้านชุมชนบ้านแหลมเทียน

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชลพรรณ ออสปอนพันธ์และคณะ (2554) ได้ศึกษาโครงการวิจัยและนวัตกรรมเพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชนฐานราก กรณีศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอ่าวบางกะไชย ด้วยป่าเสม็ดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและภูมิปัญญาชาวบ้าน พบว่ารูปแบบวิธีการและการถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชนฐานรากที่เหมาะสมในการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าเสม็ดของอ่าวบางกะไชยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อศึกษาแนวทางเพิ่มศักยภาพขององค์การบริหารส่วนตำบลบางกะไชยและองค์การบริหารส่วนตำบลตะกาดเจ้า กับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเพื่อศึกษา

ลักษณะการนำนโยบาย ไปปฏิบัติโดยองค์กรชุมชนโดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและภูมิปัญญาชาวบ้าน การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ผลการวิจัยพบว่าข้อค้นพบที่สำคัญได้แก่ชาวบ้านกับป้าชายเลนสามารถอยู่ร่วมกันได้แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันโดยชาวบ้านได้อาศัยป้าชายเลนเป็นแหล่งหาอาหาร สมุนไพร ขณะเดียวกันป้าชายเลนก็ได้อาศัยชาวบ้านดูแลรักษาและฟื้นฟูให้เกิดความอุดมสมบูรณ์

ชลพรรณ ออสปอนพันธ์และคณะ (2555) ได้ศึกษาโครงการถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชนฐานรากด้วยการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติกรณีศึกษาการสร้างเครือข่ายกลุ่มประมงชายฝั่งทะเลจังหวัดจันทบุรีพบว่าสาเหตุของการลดลงของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งทะเลจังหวัดจันทบุรี ได้แก่ การเพิ่มพื้นที่ทำนาเกลือ การกัดเซาะของชายฝั่งและจำนวนป้าชายเลนลดลงผลกระทบที่สำคัญคือคุณภาพชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวประมงชายฝั่งลดลง เนื่องจากจับสัตว์น้ำได้ลดลงประกอบกับราคาน้ำมันเพิ่มสูงทำให้รายได้ลดลง สองข้อค้นพบเรื่องรูปแบบวิธีการถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชนฐานรากที่เหมาะสมโดยผ่านเครือข่ายประมงชายฝั่งทะเลที่มีมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณีเป็นแกนนำ พบว่าแนวทางการบูรณาการการเรียนการสอนเป็นแนวทางที่มีความเป็นไปได้ผ่านโครงการบริการวิชาการต่อชุมชนที่สนองตอบต่อปัญหาชุมชน สามข้อค้นพบเรื่องการพัฒนากระบวนการประชาธิปไตยโดยมุ่งเน้นการกระตุ้นสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

ชลพรรณ ออสปอนพันธ์และคณะ (2556) ได้ศึกษาโครงการวิจัยเชิงบูรณาการความหลากหลายทางชีวภาพ กรณีศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนคลองปากน้ำแฉมหนู ด้วยปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพชนิดน้ำยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพบว่า 1.สาเหตุการลดลงของความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนคลองปากน้ำแฉมหนู ตำบลตะกาดแก้ว อำเภอน้ำใหม่ จังหวัดจันทบุรี ได้แก่ ปัญหาขยะในครัวเรือน ปัญหาป้าชายเลนลดลงและปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งผลกระทบที่สำคัญต่อความหลากหลายทางชีวภาพคือปริมาณสัตว์น้ำลดจำนวนลง ผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตคือ รายได้ลดลงแต่ค่าใช้จ่ายเพิ่มสูงขึ้น เกิดมลพิษในชุมชน แหล่งอาหารตามธรรมชาติลดลงและมีการเปลี่ยนอาชีพจากอาชีพประมงพื้นบ้านไปทำอาชีพอื่นหรือเป็นลูกจ้าง 2.รูปแบบวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากรชายฝั่งที่เหมาะสม พบว่าแนวทางการบูรณาการการเรียนการสอนเป็นแนวทางที่มีความเป็นไปได้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านสู่เด็กนักเรียนรุ่นใหม่ 3.เรื่องแนวทางการเพิ่มศักยภาพขององค์การบริหารส่วนตำบลทางชีวภาพโดยมุ่งเน้นปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนคลองปากน้ำแฉมหนู 4.การนำนโยบายไปปฏิบัติโดยองค์กรชุมชนกลุ่มประมงพื้นบ้านปากน้ำแฉมหนูได้เข้ามาขับเคลื่อนการทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพชนิดน้ำเป็นการเพิ่มศักยภาพของกลุ่มประมงพื้นบ้านและสร้างความมั่นใจว่าการยึดแนวทางภูมิปัญญาชาวบ้านและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาใช้ได้จริงในทางปฏิบัติ

ชลพรรณ ออสปอนพันธ์และคณะ (2557) ได้ศึกษาโครงการวิจัยการบูรณาการการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพ กรณีศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งหญ้าทะเลของกลุ่มประมงชายฝั่งสนามไชยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและภูมิปัญญาชาวบ้านพบว่าสาเหตุและผลกระทบการลดลงทางแหล่งหญ้าทะเลชุมชนสนามไชย มี 2 สาเหตุ

ได้แก่ 1. ปริมาณพื้นที่นาทุ่งเพิ่มขึ้น 2. ป่าชายเลนลดลง ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศแหล่งหญ้าทะเล 3. พบว่ารูปแบบวิธีการและการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากรชายฝั่งแหล่งหญ้าทะเลมี 2 วิธีคือ 1. การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งหญ้าทะเลจากนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญ 2. จากภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูธรรมชาติด้วยการปล่อยให้ธรรมชาติดูแลตัวเอง 4. พบว่าสามารถนำกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) มาใช้กับการเพิ่มศักยภาพเทศบาลได้ 5. พบว่าองค์กรชุมชนสามารถนำนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปขับเคลื่อนได้และ 6. พบว่ามีการรวมกลุ่มทำธนาคารปูม้าเป็นการเรียนรู้สร้างเครือข่ายประชาสังคม

ณัฐทิศา โจรจนประศาสน์ และคณะ (2554) ได้ศึกษาสมรรถนะของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านในการจัดการประมงร่วม การศึกษาพบว่า จากสมรรถนะ 13 ด้าน เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดฝั่งอันดามันตอนล่าง มีความสามารถในการสื่อสารอยู่ในระดับการนำ ซึ่งสูงกว่าเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดฝั่งอันดามันตอนบนที่อยู่ในระดับการประยุกต์ใช้ และเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดฝั่งอันดามันตอนล่างมีความสามารถด้านการกำหนดกติกา มาตรการ การต่อรอง และการได้รับการสนับสนุนจากภาคส่วนอื่นอยู่ในระดับการประยุกต์ใช้ ซึ่งสูงกว่าเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดฝั่งอันดามันตอนบนที่อยู่ในระดับผู้เริ่มต้น ส่วนการพิจารณาสมรรถนะทุกด้านพร้อมกัน โดยการวิเคราะห์การจัดกลุ่ม (Cluster Analysis) พบว่า จัดเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่ม 1 มีศักยภาพสูง มีความสามารถในการ “ต่อรอง เชื่อมกับภายนอก สร้างความรู้ สร้างคน (รุ่นใหม่)” กลุ่ม 2 มีศักยภาพปานกลาง มีความสามารถในการ “สร้างความรู้ สร้างคนรุ่นใหม่ แต่ขาดการเคลื่อนไหว (ทางสังคม)” กลุ่ม 3 มีศักยภาพต่ำ “ขาดการจัดการความรู้ การพัฒนาคนรุ่นใหม่ การบริหาร และภาวะผู้นำ”

ลักขมิ เสือแป้น (2555) ได้ศึกษาความสำเร็จของการพัฒนากลุ่มอาชีพและความเชื่อมโยงกับการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนกรณีศึกษา: กลุ่มอาชีพสตรีแปรรูปผลิตภัณฑ์กล้วยน้ำว้าบ้านเขาสะพายแร่ ตำบลสนามแย้ อำเภอนาทม จังหวัด กาญจนบุรี ผลการศึกษาพบว่า 1. เจือ้นไขที่นำไปสู่ความสำเร็จของการพัฒนากลุ่มอาชีพสตรีแปรรูปผลิตภัณฑ์กล้วยน้ำว้าบ้านเขาสะพายแร่ ประกอบด้วยเจือ้นไขดังนี้ 1) ด้านการบริหารจัดการกลุ่มได้มีความพยายามปรับปรุงโครงสร้างและหาแนวทางในการบริหารจัดการทำให้กลุ่มดำเนินไปอย่างเหมาะสม 2) ด้านงบประมาณแหล่งเงินทุนแหล่งที่มาของเงินทุนมาจากหลายส่วนทั้งเงินส่วนตัว การระดมหุ้น การออมทรัพย์และการสนับสนุนจากภายนอกทำให้มีเงินทุนเพียงพอ 3) ด้านกระบวนการผลิตมีลักษณะร่วมกันผลิตกลุ่มได้พัฒนากกรรมวิธีการผลิตสถานที่ผลิตและเทคโนโลยีที่ทันสมัยการผลิตจะใช้วัตถุดิบของท้องถิ่นเป็นหลัก 4) ด้านแรงงาน แรงงานคือสมาชิกกลุ่มและบุคคลในครอบครัวของสมาชิกและมีการจ้างบุคคลที่ไม่ได้เป็นสมาชิกมาช่วย 5) ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก สมาชิกทุกคนเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ทำให้สมาชิกมีความเข้าใจในการดำเนินงานและบทบาทหน้าที่ของตนเอง 6) ด้านคุณลักษณะของผู้นำ ผู้นำมี 2 ลักษณะ คือผู้นำที่ไม่ได้ดำรงตำแหน่งประธานกลุ่ม ซึ่งสมาชิกให้การยอมรับในความสามารถและผู้นำที่ดำรงตำแหน่งประธานกลุ่มซึ่งเป็นผู้ที่กว้างขวางสามารถติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐ 7) ด้านการตลาดกลุ่มใช้กลยุทธ์แบบปากต่อปากและตัวแทนจำหน่ายและการประชาสัมพันธ์ โดยใช้สื่อต่าง ๆ และ 8) ด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กลุ่มได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ

ทั้งด้านงบประมาณด้านความรู้ในการบริหารจัดการทำให้กลุ่มมีการพัฒนาที่ดี 2. ความเชื่อมโยงของการดำเนินงานกลุ่มอาชีพสตรีแปรรูปผลิตภัณฑ์กล้วยบ้านเขาสะพายแรงกับการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนสามารถสรุปได้ ดังนี้ 1) การเพิ่มรายได้ให้สมาชิกกลุ่ม การรวมกลุ่มสามารถสร้างรายได้เสริมให้กับสมาชิกและเพิ่มรายได้ให้ครอบครัว 2) เกิดการจ้างงานในชุมชน กิจกรรมการผลิตมีส่วนช่วยให้เกิดการสร้างงานและกระจายรายได้ให้กับชุมชน 3) ช่วยแก้ปัญหาราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ 4) ส่งเสริมธุรกิจค้าส่งและธุรกิจค้าปลีก 5) การถ่ายทอดเรียนรู้เพื่อส่งเสริมอาชีพในชุมชน 6) การสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชน และ 7) การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ

วีระศักดิ์ สมยานะ (2556) ได้ศึกษาคุณธรรมของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนากลุ่มธุรกิจชุมชนประจำ องค์การบริหารส่วนตำบล กรณีสึกษา จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มธุรกิจชุมชนประจำ อบต. ควรมีหลักคุณธรรมในการดำเนินกิจการกลุ่มนอกเหนือจาก การมุ่งแสวงหากำไรเป็นที่ตั้ง หนึ่งในคุณธรรมที่ควรส่งเสริมให้กับกลุ่มธุรกิจชุมชนที่เหมาะสมในยุคปัจจุบันคือ คุณธรรม ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นภูมิคุ้มกันในการดำเนินงานจนเกิดความยั่งยืนของธุรกิจได้ วิจัยสามารถระบุ ประเภทและคุณลักษณะของคุณธรรมในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมสำหรับนำไปประยุกต์ใช้สำหรับ การบริหารจัดการกลุ่มธุรกิจชุมชนของ อบต. ได้ 5 ประเภท ได้แก่ 1) ความซื่อสัตย์สุจริต 2) ความไม่โลภจนเกินไป 3) ความอดทน 4) ความขยันหมั่นเพียร และ 5) ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ลักษณะของคุณธรรมเหล่านี้จะแสดงออกมา โดยการกระทำทางกาย วาจา และจิตใจของสมาชิกกลุ่มธุรกิจชุมชนทั้งตัวของผู้นำกลุ่มและสมาชิกของกลุ่มทุกคน การนำเอาคุณธรรมเหล่านี้ไปประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการองค์กรของกลุ่มธุรกิจชุมชนประจำ อบต. ในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 5 ประเภทธุรกิจชุมชน ได้แก่ ธุรกิจชุมชนประเภทสินค้าเกษตร ธุรกิจชุมชนแปรรูปอาหาร ธุรกิจชุมชนประเภท งานหัตถอุตสาหกรรม ธุรกิจชุมชนประเภทผ้า และธุรกิจชุมชนด้านบริการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดแนวทางการดำเนินธุรกิจ ที่เหมาะสมกับแนวทางธุรกิจชุมชนแต่ละประเภทนั้น ๆ ตามสภาพบริบทของกลุ่มธุรกิจชุมชนทั้ง 5 ประเภท อันเป็น อีกแนวทางหนึ่งที่จะทำให้ธุรกิจชุมชนประจำ อบต. สามารถดำเนินงานได้อย่างยั่งยืน

สาวิตรี รังสิภัทร์ (2557) ได้ศึกษาแนวทางการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการพัฒนาตนเองและครอบครัวของนิสิตคณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวทางการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาตนเองโดยการสร้างความพอดีให้ตนเอง ด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านเทคโนโลยี 2) แนวทางการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาครอบครัว โดยการให้ความรัก ความสามัคคีในครอบครัว การจัดทำและนำบัญชีครัวเรือนไปใช้ให้เกิดประโยชน์ และการพึ่งตนเอง

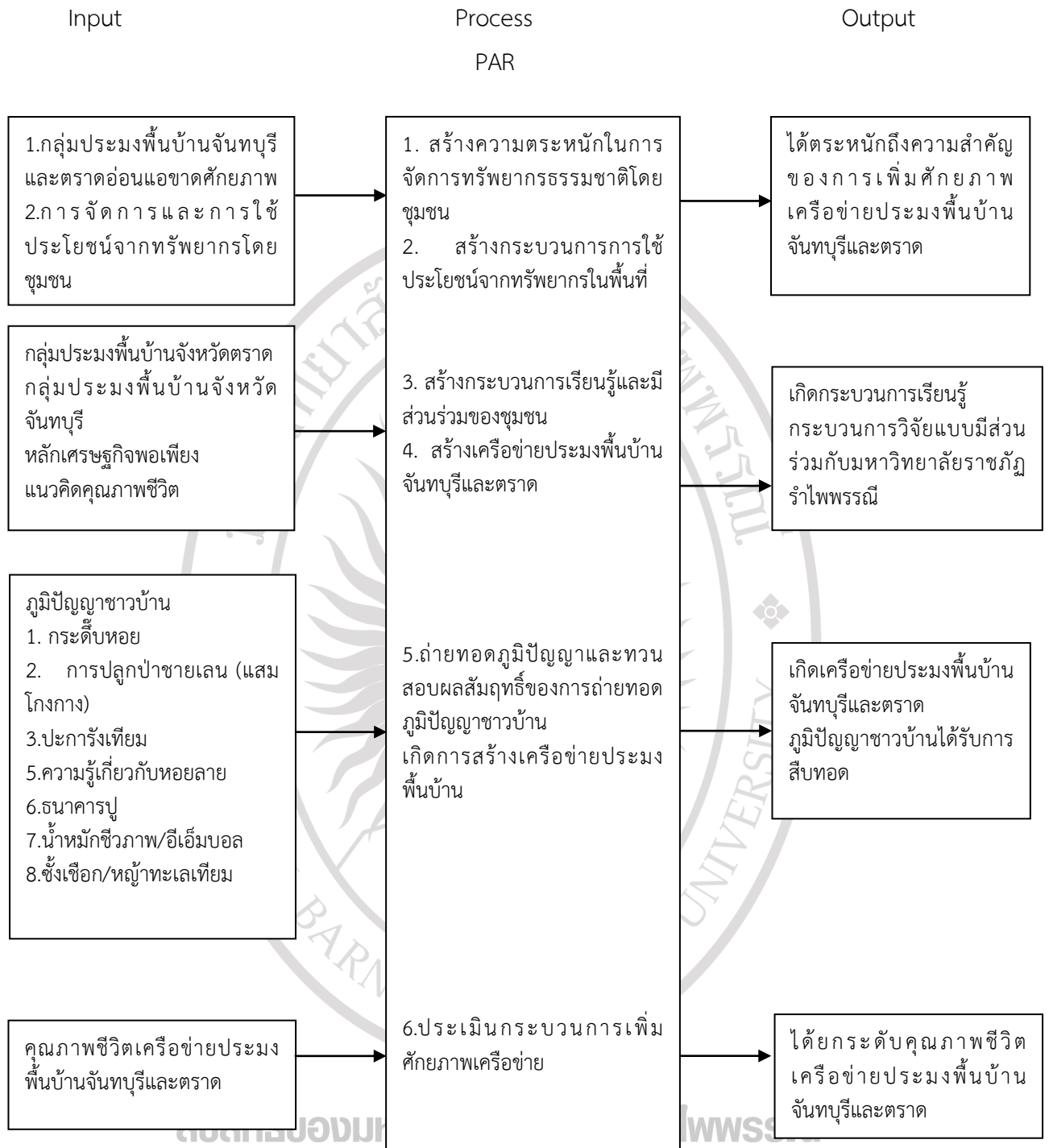
อภิชาติ ทองอยู่ (2543) ได้ศึกษาเรื่องประชาสังคมกับการจัดการสิ่งแวดล้อมชายฝั่งทะเล กรณีสึกษาชุมชนประมงเรือเล็ก ผลการศึกษาพบว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกับแนวทางประชาธิปไตยใหม่ในโลกตะวันตกจะพบลักษณะที่มีความคล้ายคลึงกัน 5 ประการสำคัญคือ 1) ขบวนการของประมงเรือเล็กไม่ได้เป็นขบวนการที่มุ่งสู่การช่วงชิงอำนาจรัฐแต่ต้องการที่จะสร้าง

นิยามและรูปธรรมใหม่ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยมุ่งที่จะอยู่ร่วมกันอย่างพึ่งพาและ
 เกื้อกูลเป็นเป้าหมายสำคัญ 2) การจัดองค์กรไม่มีสายบังคับบัญชาเป็นทางการไม่มีการรวมศูนย์อำนาจ
 3) การเคลื่อนไหวดังกล่าวไม่ใช่การวิ่งเข้าหากลไกของรัฐแต่เป็นการเคลื่อนไหวและยืนอยู่บนพื้นฐานที่
 เป็นสิทธิอันชอบธรรมและความบริสุทธิ์ใจของตนเอง 4) การเคลื่อนไหวของกลุ่มเป็นเรื่องของจิตสำนึกแต่
 ละคนที่ตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติ ไม่ใช่มุ่งเพื่อแสวงหาประโยชน์ ส่วนตัวแบบใดแบบหนึ่ง
 เป็นสำคัญและ 5) การเคลื่อนไหวดังกล่าวเป็นการแสดงออกทางการเมืองในเชิงสัญลักษณ์โดยไม่ได้คิด
 ล้มระบบที่ดำรงอยู่แต่ต้องการสร้างจิตสำนึกในเรื่องสิ่งแวดล้อมของสังคมเพื่อจะนำสู่การปรับเปลี่ยน
 ทิศทางใหม่ที่เอื้อต่อคุณภาพชีวิตและสังคมที่ดีกว่า

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

2.8 กรอบแนวความคิดวิจัย

แผนภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย